

Valtiontalouden tarkastusvirasto
Tuloksellisuustarkastus

Työpaperi

Erityisopetuksen muutostrendit perusopetuksessa 2000-luvulla

Liittyy tarkastukseen: Erityisopetus perusopetuksessa.

Tekijät: Tanja Kirjavainen (Valtiontalouden tarkastusvirasto), Jonna Pulkkinen (Valtiontalouden tarkastusvirasto) ja Markku Jahnukainen (Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos, Erityispedagogiikan koulutus)

Päivämäärä: 19.9.2013.

Diaarinumero: 68/54/2010

Lisätietoja: Johtava tuloksellisuustarkastaja Tanja Kirjavainen, puh. (09) 432 5839.

Sisällys

1	Johdanto	3
2	Aineisto	5
3	Erityisopetuksen muutostrendi	6
3.1	Osa-aikainen erityisopetus	6
3.2	Erityisopetus	10
4	Johtopäätökset	34
	Lähteet	37

1 Johdanto

Suomalainen perusopetus on eräs hyvinvointipalveluidemme keskeisimmistä instituutioista. Vaikka kaikille yhteisen perusopetuksen historia oli alkuun poliittisesti kivikkoinen, on suomalainen yhtenäiskoulu nykyisellään laajamittaisesti hyväksytty. Koulutuspoliittisesti peruskoulun luomisen keskeisiä tavoitteita oli tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien luominen sukupuoleen tai kotitautaan katsomatta (esim. Kalalahti & Varjo, 2012). Käytännössä kuitenkin kaikille yhteisen oppivelvollisuuskoulun organisointi vaati sisäistä eriyttämistä. Yhtenäiskoulun oppilasjoukon muuttuessa taustoiltaan moninaisemmaksi ja toisaalta aiemmin koulutuksen ulkopuolella kokonaan olleiden oppilasryhmien asteittainen tulo perusopetuksen piiriin käynnisti sekä erityisopetus- että oppilashuoltojärjestelmän laajamittaisen kehittämisen ja sekä henkilöstön että palveluiden parissa olleiden oppilaiden määrän kasvun (esim. Jauhiainen & Kivirauma, 1997). Eri yhteyksissä on perustellusti tuotu esiin tämänkaltaisten tukipalveluiden olevan suomalaisen nykyskoulun laadukkuuden tärkeitä osatekijöitä ja samalla myös erontekoa tuottavia elementtejä suhteessa moniin muihin koulujärjestelmiin (Graham & Jahnukainen, 2011; Sabel ym., 2011).

Perusopetuksen alkuvaiheen kehitykseen liittyy erityisopetuspalveluiden ensimmäinen ekspansio 1970-luvulla (Kivirauma, 1989; 2002; Jahnukainen ym., 2012). Tällöin erityisesti opetuksen tukipalveluksi luodun osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärä kasvoi vuosittain tuhansilla oppilailla sitä mukaa kun kyseisiä opettajanvirkoja perustettiin kuntien koululaitoksiin. Tilanne tasaantui 1980-luvulla ja kasvu lähes tyrehtyi 1990-luvun lamavuosina (Jahnukainen, 2003).

Erityisopetukseen liittyvässä keskustelussa suurta huomiota on saanut koko 2000-luvun jatkunut oppilasmäärän kasvu. Vaikka ilmiö havaittiin tutkijapiireissä jo varsin varhain (esim. Jahnukainen, 2003), muutoksen seikka-peräisempi tarkastelu on mahdollista vasta nyt, kun aikasarjoin on pääsy sellaiseen oppilasaineistoon, jonka osalta on tietoa koko 9-vuotisen perusopetuksen ajalta. Huomionarvoista on se, että erityisopetuksen kasvu ei ole vain suomalainen ilmiö. Kansainvälisissä vertailututkimuksissa (esim. Itkonen & Jahnukainen, 2010; Graham & Jahnukainen, 2011; Powell, 2011) on havaittu, että erityisoppilaiden määrä on kasvanut kaikissa tarkasteluissa koulujärjestelmissä tasaisesti erityisesti 1990-luvun jälkeen. Kasvu on poikkeuksetta tapahtunut ns. ei-normatiivisten erityisopetuksen kategorioiden alueella (oppimisvaikeudet, käyttäytymis- ja sopeutumisvaikeudet, kielen kehityksen vaikeudet jne.). Sen sijaan perinteiset vammaisuuden kautta määrittävät erityisopetuksen alueet kuten kehitysvammaisuus ja aistivammat eivät erityis-

opetuksen perusteena ole juurikaan lisääntyneet (Jahnukainen 2006; Powell 2009).

Erityisopetuksen muutokseen liittyvä kotimainen tutkimus on pääosin keskittynyt erityisopetusjärjestelmän muotoutumisen alueelliseen kuvaukseen (esim. Kivirauma, 1989; Ihatsu, Happonen & Ruoho, 1996; Kuusela, Hautamäki & Jahnukainen, 1996). Kattavampaan kansalliseen analyysiin hallinnon tarpeisiin kerätyn tilastoaineiston avulla on pyritty verraten harvoin (esim. Kivinen & Kivirauma, 1989; Kivirauma, 2002; Jahnukainen, 2003; 2006; Lintuvuori 2010). Alueelliset tarkastelut perustuvat kyselytutkimuksella hankittuun tietoon tietyistä kunnista tietyllä alueella. Tällaisen tutkimusstrategian etuna on se, että kyselyihin on mahdollista liittää teoreettisesti kiinnostavia tarkastelukulmia, joskin otannan onnistuneisuus ja edustavuus saattavat muodostaa luotettavuuskysymyksiä. Hallinnollisiin tarpeisiin kerätty tilastotieto taas kuvaa hyvin koko Suomen tilannetta, mutta tarkastelua rajoittavat hallinnoitsijan määrittelemät reunaehdot, jolloin vastauksia kaikkiin mielekkäisiin kysymyksiin ei saada.

Kansainvälinen erityisopetuksen muutokseen liittyvä tutkimus on usein keskittynyt eri maiden ja koulujärjestelmien vertailuun. Justin Powell on vertaillut Saksan ja Yhdysvaltojen erityisopetuksen muutosta ja eritellyt erilaiseen inklusion strategiaan liittyneitä koulutus- ja yhteiskuntapoliittisia syitä (Powell 2009; 2011). Graham ja Jahnukainen (2011) vertailivat erityisopetuksen järjestämistä ja sen muutosta Suomessa sekä Albertan provinssissa Kanadassa ja New South Walesin osavaltiossa Australiassa. Nämä analyysit osoittavat, että muutoksen yksityiskohdat ovat usein kansallisesti määräytyviä ja koulutuspoliittisiin ratkaisuihin kytkeytyviä, mutta erityisoppilaiden kokonaismäärän kasvu on yhtenäinen globaali ilmiö.

Oma tutkimusalueensa liittyen erityisopetuksen kasvuun on kytkeytynyt erityisopetuksen talouden ja rahoituksen tarkasteluun (esim. Greene, 2007; Mitchell, 2010, Wishart & Jahnukainen, 2010). Tämä näkökulma on pitkälti linkittynyt koulutuspoliittisesti siihen, että erityisoppilaille järjestettävät yleisopetuksesta poikkeavat koulutusratkaisut ovat käytännössä kalliimpia kuin muu opetus. Valtioiden välisten vertailuiden kautta onkin havaittu, että eri maiden erityisoppilasmäärien ja maiden yleisen hyvinvoinnin ja vakavaraisuuden välillä on selkeä yhteys (Richardson & Powell, 2011): taloudellisesti hyvinvoiva kansakunta voi tarjota erityistä opetusta yhä laajemmille oppilasryhmille – ainakin tiettyyn rajaan saakka. Taloudellisesti epävaakaampien aikojen ollessa käsillä monessa maassa on jouduttu arvioimaan uudelleen ne tavat ja periaatteet, joilla yleisopetuksesta poikkeavaa opetusta rahoitetaan. Eräät keskeiset erityisopetuksen reformit, kuten Response-to-Intervention Yhdysvalloissa, on pedagogisen kehittämisen lisäksi käynnistetty myös tarkastelemaan mahdollisuuksia vähentää erityisopetuksen oppi-

laiden määrää järjestämällä opetusta toisin. Taloudellisilla seikoilla on siis merkitystä pedagogisten järjestelyjen uudelleenmäärittelyssä, eikä koulutusreformia ohjaa välttämättä pedagogisesti perustellut innovaatiot.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on erityisopetuksen tilastotietoja hyväksikäyttäen kuvata 2000-luvun muutoksia erityisopetuksen järjestämisessä sekä yleisenä tilastokuvana että ikäryhmittäisinä analyysinä. Jälkimmäisten aikasarjojen tarkoituksena on kuvata eri vuosina koulunsa aloittaneiden erityisopetusuran kautta palveluiden jakautumista ja myös eri ikäryhmien tasa-arvon toteutumista erityisopetuksen palveluiden saatavuuden näkökulmasta.

2 Aineisto

Aineistona tässä tutkimuksessa käytettiin Tilastokeskuksen peruskoulurekisterin oppilasmääriä ja erityisopetusta koskevia tietoja vuosilta 2001–2010. Kyseinen ajanjakso on valittu siitä syystä, että tilastointia on muutettu ennen vuotta 2001 sekä uudelleen vuoden 2010 jälkeen (Tilastokeskus 2012). Siten tämä on pisin yhtenäinen ajanjakso, jonka osalta tilastoinnin tekniset seikat ovat pysyneet eräitä pieniä muutoksia lukuun ottamatta (Lintuvuori, 2010) samoina ja siten mahdollisimman vertailukelpoisina. Rekisterin tiedot on alun perin kerätty kouluittain ja aineisto analysoitiin näistä perustiedoista. Aineistossa on tiedot perusopetusta antavien koulujen oppilasmäärästä sekä syksyn että kevään tilastointipäivän osalta. Erityisopetusta kuvaavat tiedot koskevat syksyn tilastointipäivän tilannetta ja kattavat erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrän vuosiluokittain sekä erityisoppilaiden määrän erityisopetuksen otto- ja siirtopäätöksen perusteiden, opetusjärjestelyjen ja erityisopetuksen järjestämispaikan mukaan vuosiluokittain.

Osa-aikaista erityisopetusta kuvaavat tiedot ovat syksyn tilastointipäivää edeltävän lukuvuoden tietoja. Osa-aikaista erityisopetusta saaneeksi lasetaan kaikki oppilaat, jotka saivat edellisen lukuvuoden aikana osa-aikaista erityisopetusta. Mukana ovat sekä ne oppilaat, joilla ei ollut otto- tai siirtopäätöstä erityisopetukseen, että oppilaat, joilla siirtopäätös oli ja jotka saivat osa-aikaista erityisopetusta muiden erityisopetusjärjestelyiden lisäksi. Osa-aikaista erityisopetusta saaneet on aineistossa ryhmitelty ensisijaisen syyn mukaan vuosiluokittain.

Aineisto kuvataan ensin yleisellä tasolla osa-aikaisen erityisopetuksen ja kokoaikaisen eli erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osalta. Tämän lisäksi tarkastellaan erityisoppilaiden määrän ja osuuden kehitystä luokka-asteittain eri ikäryhmissä vuosina 2001–2010. Vuosina 2001 ja 2002

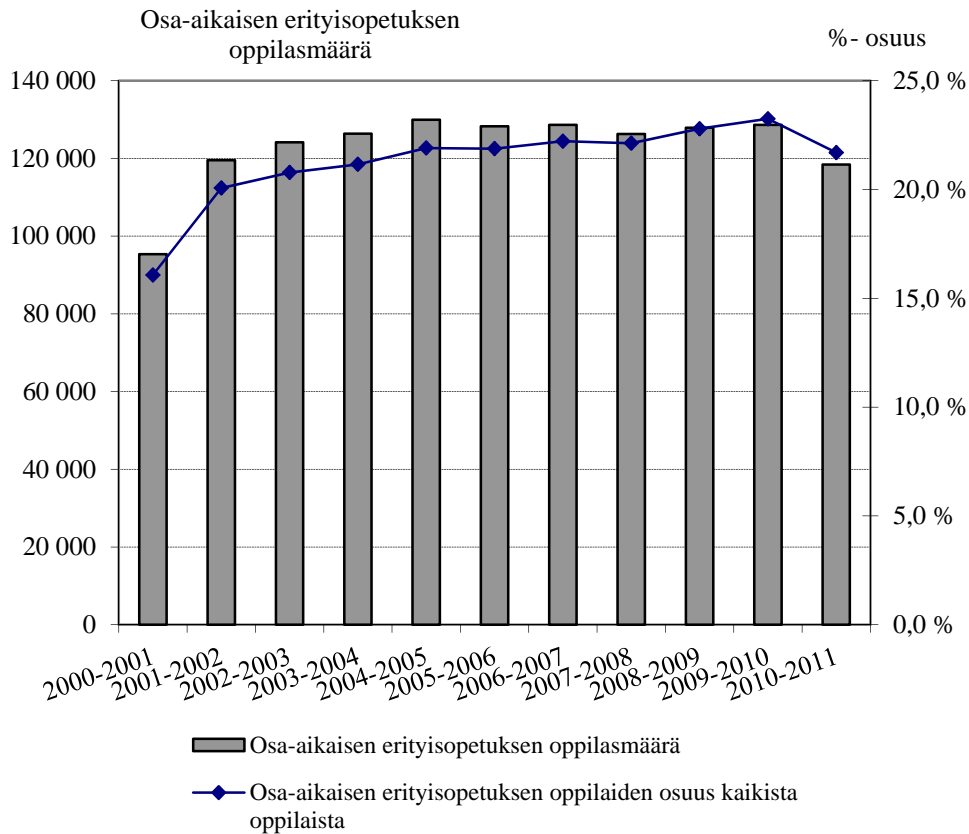
perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmien kehitystä kuvataan koko perusopetuksen ajalta, sillä he ovat pääosin ehtineet suorittaa oppivelvollisuuskoulunsa loppuun tarkasteluajana. Koska luokalle jääneitä on tarkasteluajanjakson aikana ollut alle puoli prosenttia kaikissa ikäluokissa, antavat koulukohtaiset luvut suhteellisen tarkan kuvan siitä, miten erityisopetus on eri ikäluokissa kehittynyt.

3 Erityisopetuksen muutostrendi

3.1 Osa-aikainen erityisopetus

Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärä on pysynyt koko 2000-luvun alun lähes muuttumattomana ensimmäisten vuosien nousua lukuun ottamatta (ks. kuvio 1). Tämä vuosikymmenen ensimmäisten vuosien kasvu on esitetty linkittyvän toisaalta lamavuosien supistusten jälkeiseksi palautumiseksi aiemmalle tasolle (Jahnukainen, 2003) sekä vuonna 2002 toteutettuun tilastoinnin tekniseen muutokseen, jolloin siirryttiin takautuvaan (ja siis tarkemmin vuoden toteutumaa kuvaavaan) keruuseen (Jahnukainen, 2006; Lintuvuori, 2010).

Osa-aikaista erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuus kaikista perusopetuksen oppilaista on sen sijaan noussut hieman vuosittain viimeistä vuotta lukuun ottamatta. Koska erityisopetuspalveluiden tarjonnassa tai erityisopettajien virkojen määrässä ei näin lyhyellä välillä tapahdu suuria muutoksia, osa-aikaista erityisopetusta saaneiden osuuden muutos selittyy vastaavana ajanjaksona tapahtuneella perusopetuksen oppilasmäärän pienenemisellä yli viidelläkymmenellä tuhannella vuoden 2003 huippulukemasta, joka oli 597 414 oppilasta (Tilastokeskus 2012). Lukuvuonna 2010–2011 osa-aikaista erityisopetusta annettiin vajaalle 120 000 oppilaalle. Tämä oli vajaat 22 prosenttia kaikista peruskoulun oppilaista.

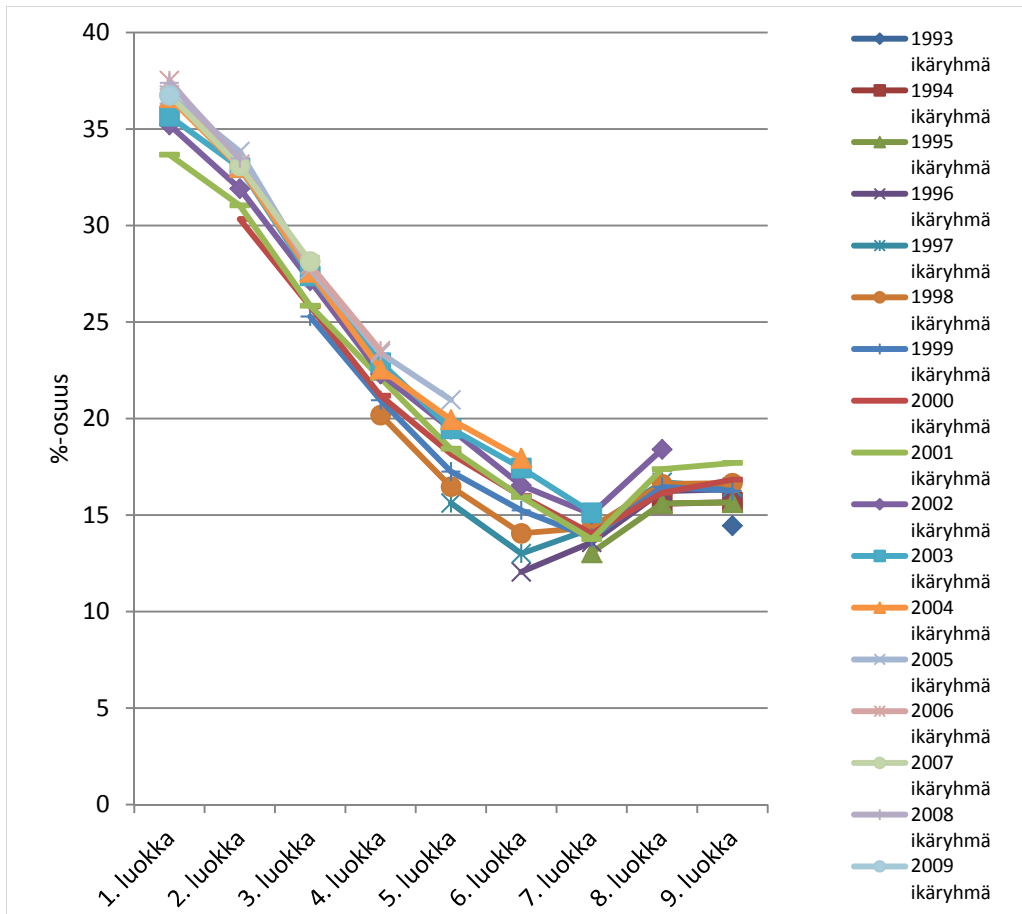

KUVIO 1. Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärä (vasen akseli) ja osuus (oikea akseli) vuosina 2000–2011 perusopetuksessa (esiopetus ja lisäopetus mukaan lukien). (Lähde: Tilastokeskus)

Ikäryhmittäin tarkasteltuna osa-aikaista erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien kehitys on ollut hyvin samanlaista eri ikäryhmissä (kuvio 2), joskin vuonna 2001 koulunsa aloittanut ikäryhmä on kautta linjan jakauman vähiten erityisopetusta saaneiden päässä. Kuviosta nähdään myös, että osa-aikainen erityisopetus on ylipäättään yleisintä perusopetuksen alkuvuosina, jolloin siihen on osallistunut noin kolmannes oppilaista. Erot osa-aikaista erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksissa eri ikäryhmien välillä ovat suurimmillaan alakoulun viimeisillä luokilla.

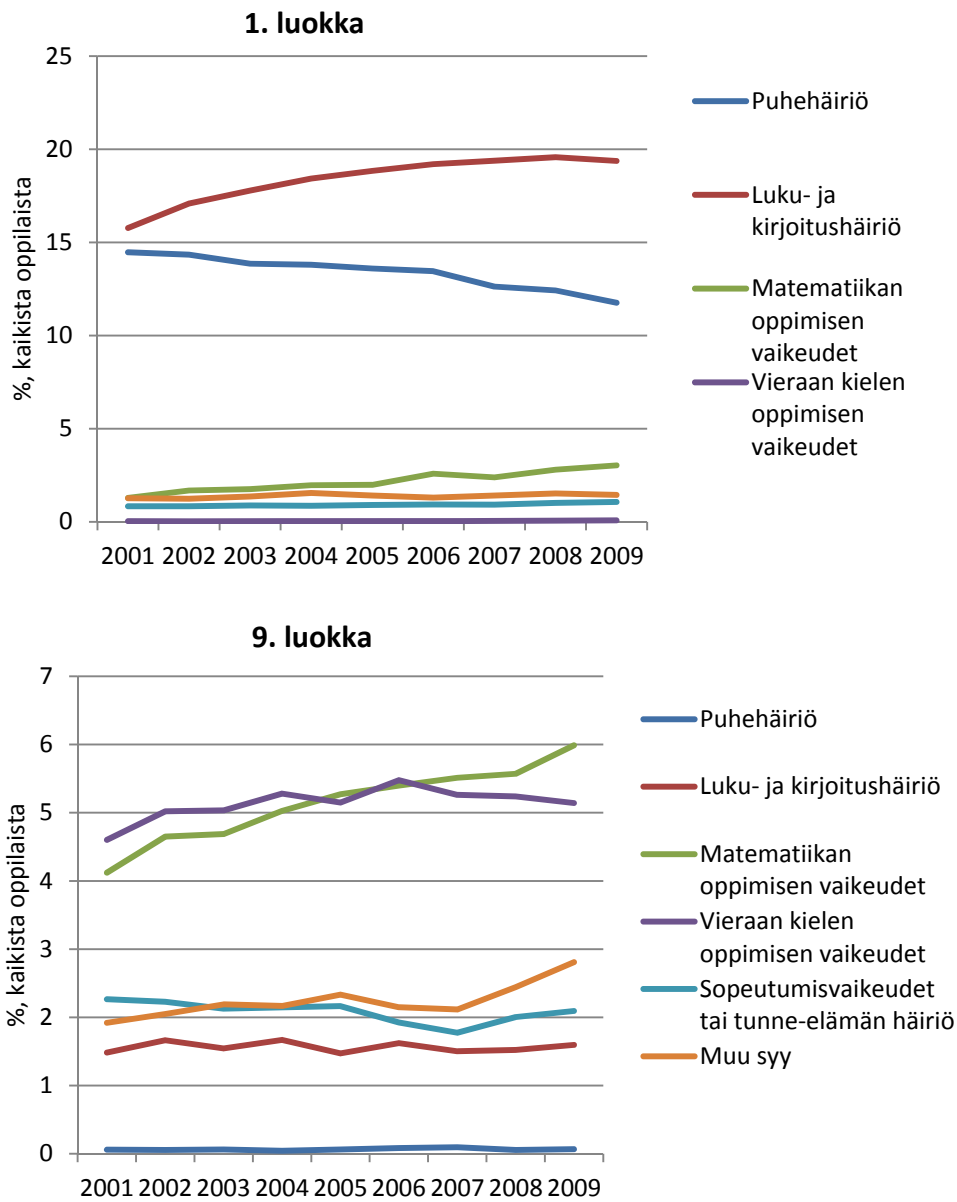
Perusopetuksen alkuvuosien jälkeen osa-aikaisen erityisopetuksen osuus laskee tasaisesti koko alakoulun ajan ja on alhaisimmillaan heti yläkoulun alussa. Yläkoulun aikana osa-aikaista erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuus nousee jälleen hieman. Jakautuma on lähes identtinen Erityisopetuksen tila -tutkimuksen yhteydessä tehtyjen alueellisten tarkastelujen kanssa (Ihatsu ym., 1996; Kuusela ym., 1996). Tämä ”taitetun v-kirjaimen” mallinen jakauma kuvaa hyvin toisaalta erityisopetuksen suomalaista (ks. Itkonen & Jahnukainen, 2010) painopistettä varhaiseen lukemisen-, kirjoittamisen-

ja puhevaikeuksien kuntouttamiseen alkuopetuksen vuosina sekä koulukulttuurista siirtymää luokanopettajavoittoisesta ja kokonaisvaltaisemmasta toimintamallista yläkoulun aineenopettajajärjestelmään.

KUVIO 2. Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden osuus eri ikäryhmissä perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2009.

Osa-aikaisen erityisopetuksen antamisen perusteita tarkastelemalla havaitaan (kuvio 3), että yläkoulun puolella myös erityisopetuksen tarpeet muuttuvat aiemmista puhe- sekä luku- ja kirjoitushäiriöistä erityisesti vieraiden kielten ja matematiikan oppimisen vaikeuksiin sekä sopeutumisvaikeuksiin (Jahnukainen ym. 2012). Tämä vahvistaa kulttuurista jakoa ala- ja yläkoulun välillä. Huomion arvoista on, että luku- ja kirjoitushäiriön osuus on noussut ensimmäisellä luokalla ja puhehäiriön osuus hieman laskenut. Yläkoulussa puolestaan vieraiden kielten ja matematiikan oppimisen vaikeuksien vuoksi osa-aikaista erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuus on hienoisesti noussut tarkastelujakson aikana.

KUVIO 3. Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden osuus ensisijaisen syyn mukaan 1. vuosiluokalla (ylempi kuvio) ja 9. vuosiluokalla (alempi kuvio) vuosina 2001–2009.

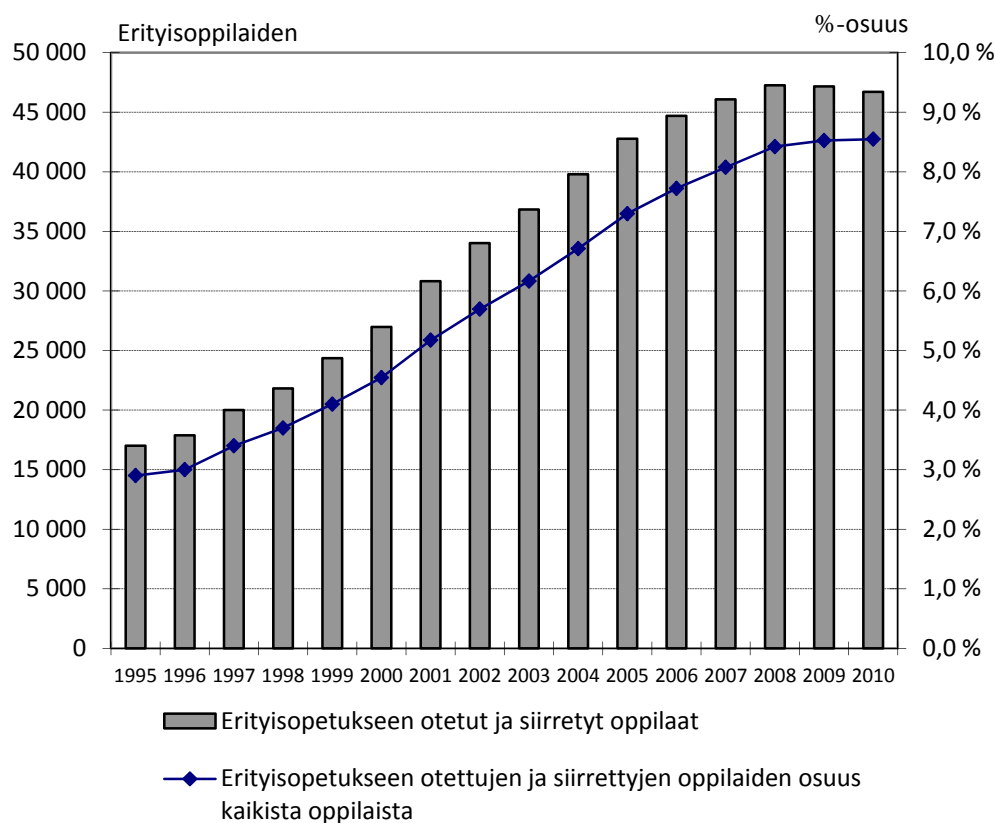
Tarkasteltaessa osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden osuuden kehitystä eri ikäluokissa syiden mukaan¹, ikäluokkien väliset erot olivat muutaman prosenttiyksikön suuruisia. Tarkastelujakson alussa luku- ja kirjoitushäiriön osalta perusopetuksen aloittaneilla ikäluokilla osuus oli noin neljä prosenttiyksikköä alhaisempi kuin tarkastelujakson lopun ikäluokilla. Muiden syiden kohdalla nämä erot olivat hieman pienempiä. Perusopetuksen päättövaiheessa ikäluokkien väliset erot olivat suurimmat matematiikan oppimisen vaikeuksien osalta osuuden ollessa 1990-luvulla perusopetuksen aloittaneilla ikäluokilla noin 1,5 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin myöhäisemmällä ikäluokilla.

3.2 Erityisopetus

Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrän ja osuuden kehitys

Toisin kuin osa-aikaisen erityisopetuksen osalla ns. kokoaikaisen erityisopetuksen – virallisesti vuoteen 2011 ”erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden” – määrä sekä osuus ovat nousseet tasaisesti vuosina 1995–2010. Kasvu taittui vasta tarkastelujakson kolmena viimeisenä vuotena (kuvio 4). Jakson alussa vuonna 1995 erityisoppilaita oli noin kolme prosenttia perusopetuksen oppilaista. Vuonna 2010 osuus oli lähes kolminkertaistunut noin 8,5 prosenttiin. Myös erityisoppilaiden määrä lähes kolminkertaistui ajanjaksolla noin 17 000 oppilaasta vuonna 1995 lähes 47 000 oppilaaseen vuonna 2010.

¹ Näitä tuloksia ei raportoida tässä työssä tarkemmin. Tarkemmat luvut on saatavissa tarkastusvirastosta tekijöiltä pyydettäessä.

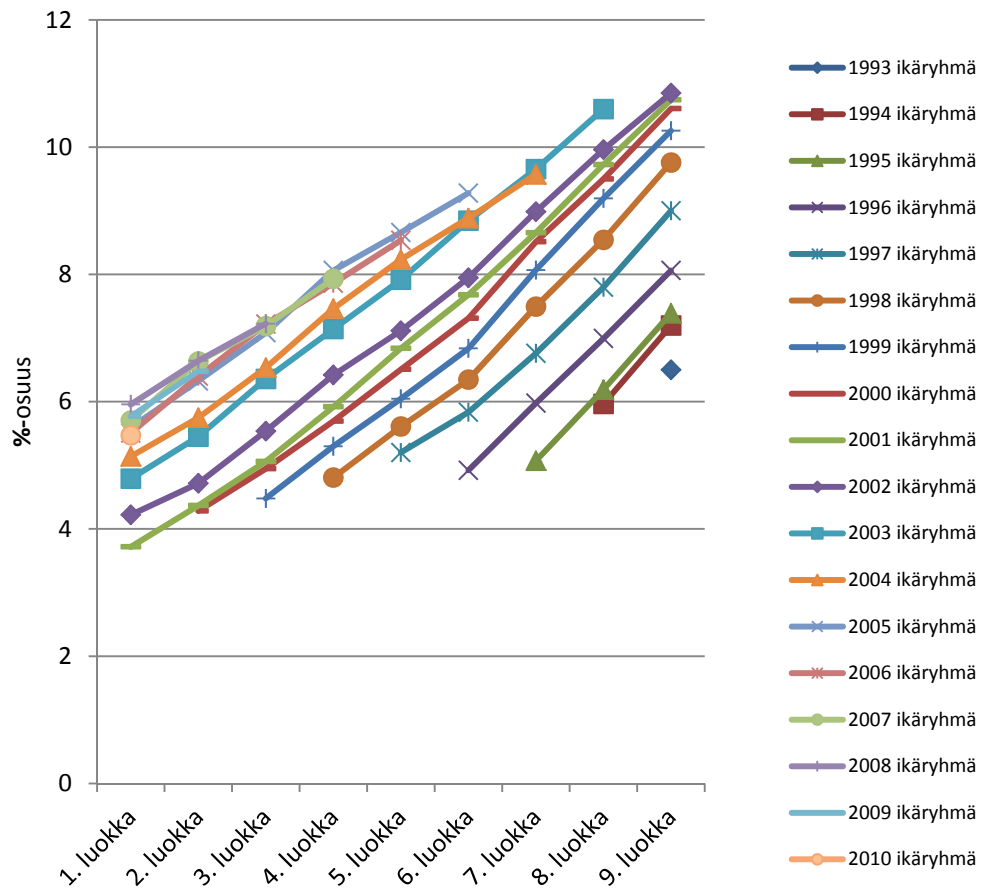

KUVIO 4. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä (vasen akseli) ja osuus (oikea akseli) perusopetuksessa vuosina 1995–2010 (esiopetus ja lisäopetus mukaan lukien). Lähde: Tilastokeskus.

Kasvun taustalla on nähtävissä useita eri tekijöitä, joita on analysoinut mm. Jahnukainen (2006). Vaikka jossain määrin kasvua selittää erilaisten oppimisvaikeuksien lisääntyminen ja alueen uudet diagnoosit, keskeisimmäksi selittäjäksi muodostuu kuitenkin hallinnossa tehdyt muutokset, jotka ajoittuvat pääosin 1990-luvun loppupuolelle (vaikeimmin vammaisten oppilaiden tulo perusopetuksen piiriin, esiopetus, uusi perusopetuslaki). Näistä kaikkein voimallisimmin erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrään vaikutti perusopetuslaissa esitelty mahdollisuus järjestää erityisoppilaan opetus yleisopetuksen luokassa henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman (HOJKS) avulla. Toisin sanoen uusi laki antoi mahdollisuuden määrittellä erityisopetukseen otetuksi ja siirretyksi sellaisia oppilaita, jotka jo aiemminkin olivat opiskelleet yleisopetuksen luokassa tai olivat mahdollisia siirtymään yleisopetuksen ryhmään mutta joilla oli joku lakipykälän määrittelemä ”vamman, sairaus, kehityksessä viivästyminen tai tunne-elämän häiriö taikka muu niihin verrattava syy”. Kuten myöhemmin kuviossa 8 näkyy, yleisopetuksessa kokoaikaisesti opiskelu onkin selvästi lisääntynyt vuoden 1998 jälkeen. Kaikkiaan 1990-luvun hallinnollisten muu-

tosten voidaan laskea lisänneen erityisopetuksessa näkyväksi tulleiden oppilaiden määrää jopa 20 000 oppilaalla (Jahnukainen, 2006).

Kuviossa 5 on kuvattu kaikkien erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osuuden kehitys eri ikäryhmissä vuosina 2001–2010. Koska luokalle jääneiden osuus on vuosittain perusopetuksessa hyvin alhainen (alle 0,5 prosenttia oppilaista), käytetystä aineistosta on mahdollista seurata suhteellisen tarkasti jokaisen ikäryhmän kehitystä. Käytetyllä aineistolla on mahdollista kuvata vuosina 2001 ja 2002 perusopetuksen aloittaneita ikäryhmiä koko perusopetuksen ajalta. Kuviosta nähdään, että vuonna 2001 peruskoulun aloittaneissa erityisopetukseen otettuja ja siirrettyjä oli ensimmäisellä luokalla vajaat neljä prosenttia oppilaista. Peruskoulun päättövaiheessa 9. luokan syksyllä osuus oli noussut noin 11 prosenttiin. Erityisoppilaiden osuus kasvaa kaikissa ikäryhmissä vuosiluokalta toiselle siirryttäessä, kun taas osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden osuuksissa muutos alaluokilla oli päinvastainen, kuten aiemmin kuviossa 2 tuli esille. Erityisoppilaiden osuuden kasvu näkyy myös siten, että jos vuonna 2001 koulunsa aloittaneiden joukossa erityisopetukseen otettuja ja siirrettyjä oli vajaa neljä prosenttia oppilaista, oli tämä osuus huipussaan vuonna 2008 opintonsa aloittaneilla. Silloin noin 6 prosenttia oppilaista oli otettu tai siirretty erityisopetukseen heti ensimmäisen vuoden syksyllä. Kuviosta nähdään myös se, että erityisoppilaiden osuuden kasvuvauhti on ollut hyvin samanlainen kaikissa tarkastelluissa ikäryhmissä.

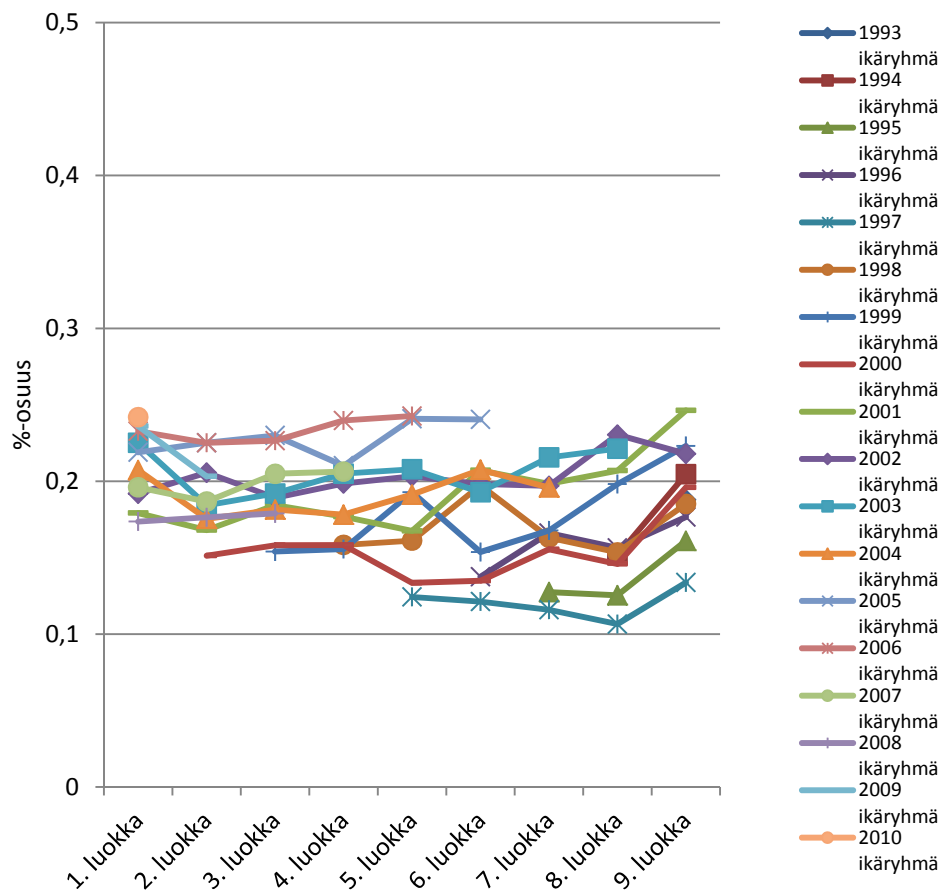

KUVIO 5. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Kuviosta 5 nähdään myös, että vuonna 1993 perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmässä 9. luokalla erityisopetukseen otettuja ja siirrettyjä oli noin 6,5 prosenttia oppilasmäärästä. Seurantajakson lopussa vuoden 2002 ikäryhmässä vastaava osuus oli noussut lähes 11 prosenttiin. Eri ikäryhmät ovat olleet hieman eriarvoisessa asemassa erityisopetuksen saatavuuden suhteen erityisesti 2000-luvun alussa, sillä jokainen niistä on pysynyt omalla kasvurallaan. Ikäryhmien väliset erot tasoittuivat nuorimmilla. Joidenkin ikäryhmien välillä on kuitenkin ollut jopa yhden prosenttiyksikön eroja siinä, kuinka suuri osuus oppilaista oli erityisopetuksen piirissä.

Kuviossa 6 on erikseen tarkasteltu vaikeimmin kehitysvammaisten 11-vuotista oppivelvollisuutta suorittavien osuuksia. Kuten kansainvälisissäkin tutkimuksissa on havaittu (esim. Greene & Forster, 2002; Wishart & Jahnukainen, 2010), tässäkin tapauksessa näiden vaikeammin vammaisten oppi-

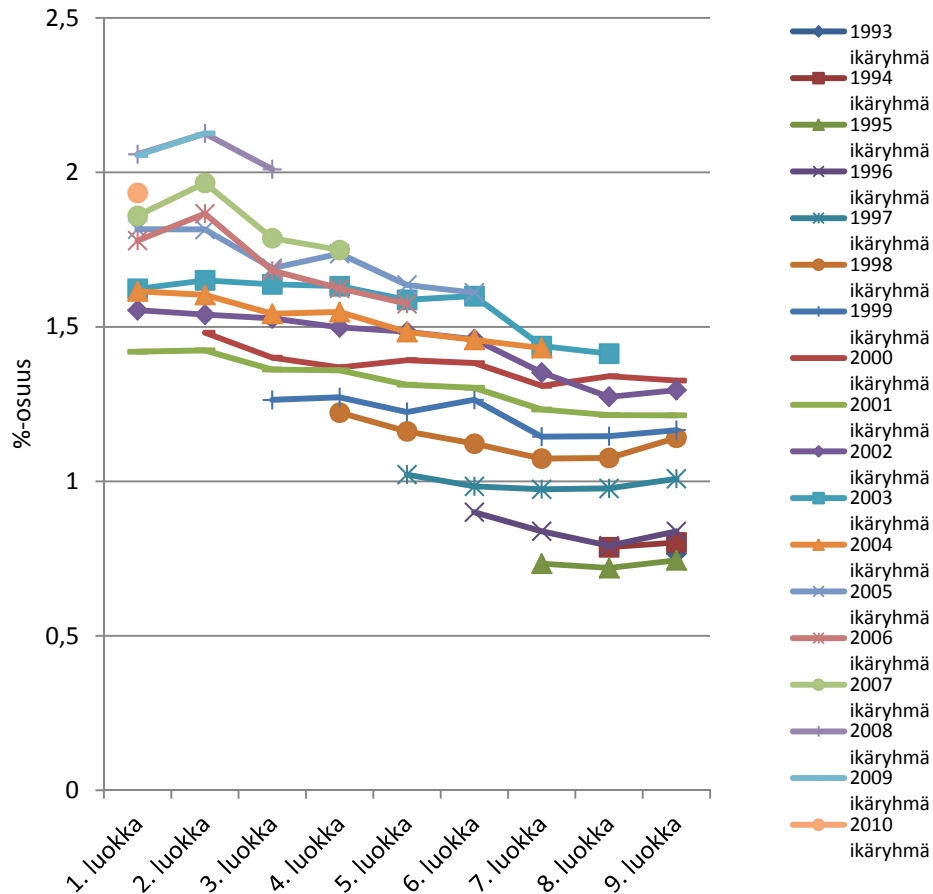
laiden osalta ei ole tapahtunut huomattavia muutoksia, osuus on pienin ikäryhmittäisin vaihteluin pysynyt alle puolen prosentin.

KUVIO 6. Vaikeimmin kehitysvammaisten 11-vuotista oppivelvollisuutta suorittavien osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä on vaikeimmin kehitysvammaisten lisäksi myös muita vammaisoppilaita, esimerkiksi vaikeasti dysfaattisia (kielen kehityksen häiriö) oppilaita. Muiden 11-vuotista oppivelvollisuutta suorittavien vammaisoppilaiden osuus on ollut noin 1,5 prosenttia peruskoulun oppilaista. Ikäryhmittäin tarkasteltuna (ks. kuvio 7) niiden osuudessa on tapahtunut hienoista nousua ja myös kokonaisoppilasmäärä on kasvanut vuosittain. Vuonna 2001 peruskoulun aloittaneissa ikäryhmässä muiden vammaisoppilaiden osuus oli koko peruskoulun ajan alle 1,5 prosenttia. Viimeisinä tarkasteluvuosina peruskoulun aloittaneiden ikäryhmässä osuus on noussut noin kahteen prosenttiin. Tämän ryhmän laajentumista selittänee osaltaan vuonna 2001 tilastointikategoriaksi tulleet autismi ja dysfasia, jotka ovat erkaantuneet omaksi huomioiduksi ryhmäksi kuulovammaisten tai ke-

hitysvammaisten opetuksesta. Erityisesti dysfasian perusteella erityisopetuksen järjestäminen on kasvanut ja on nykyään tyypillisin erityisen tuen antamisen peruste (esim. Jahnukainen ym., 2012).

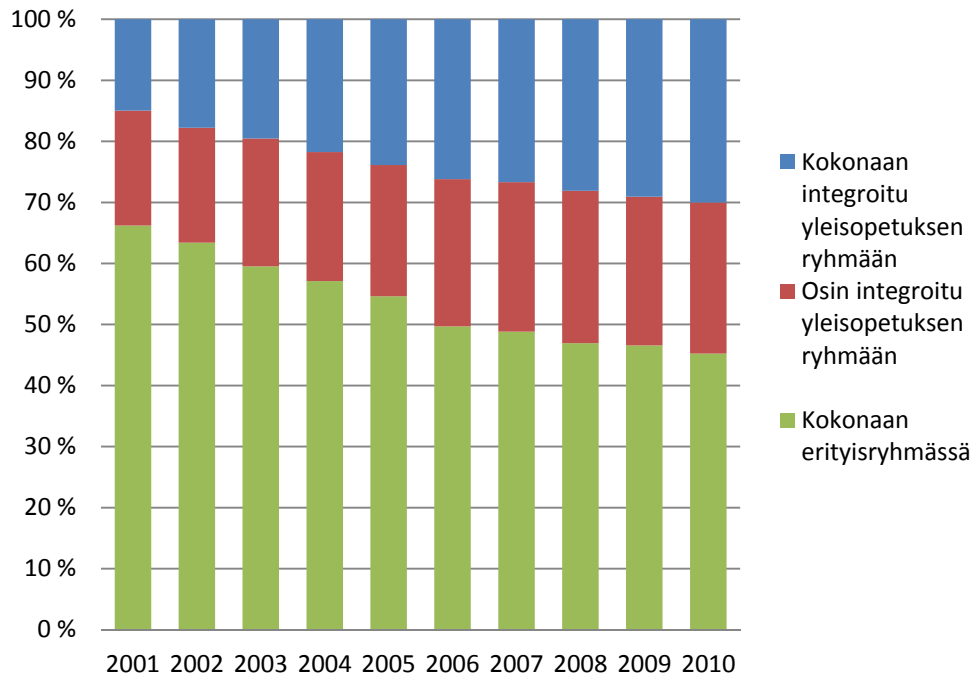

KUVIO 7. Muiden 11-vuotista oppivelvollisuutta suorittavien vammaisoppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Opetuksen järjestämispaikka

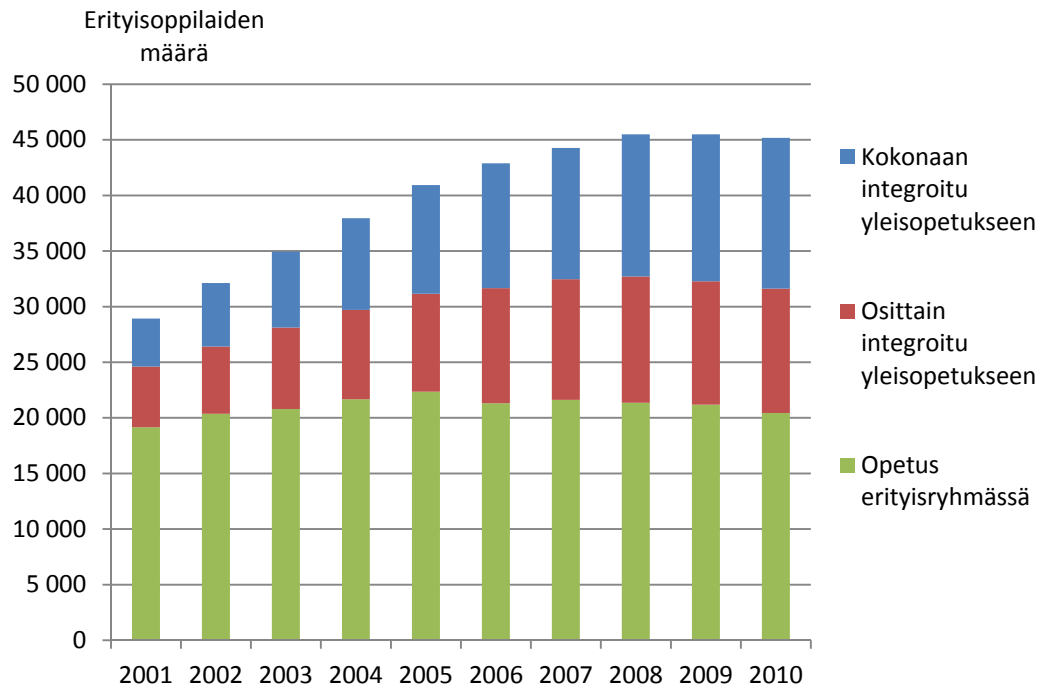
Erityisopetuksen pääasiallinen järjestämispaikka on koko tarkastelujakson ajan ollut erityisryhmä (ks. kuvio 8). Jakson alkuvuosina erityisryhmässä opiskeli noin 60 prosenttia perusopetuksen erityisoppilaista. Pyrkimys järjestää erityisoppilaiden opetus yleisopetuksen ryhmissä on näkynyt siten, että tarkastelujakson lopulla hieman alle puolet erityisopetuksen oppilaista opiskeli erityisryhmässä. Kokonaan yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden osuus nousi 15 prosentista 30 prosenttiin. Osittain yleisopetuksen

ryhmässä opiskelevien oppilaiden osuus nousi noin viisi prosenttiyksikköä tarkastelujakson aikana ollen noin 25 prosenttia jakson lopussa.

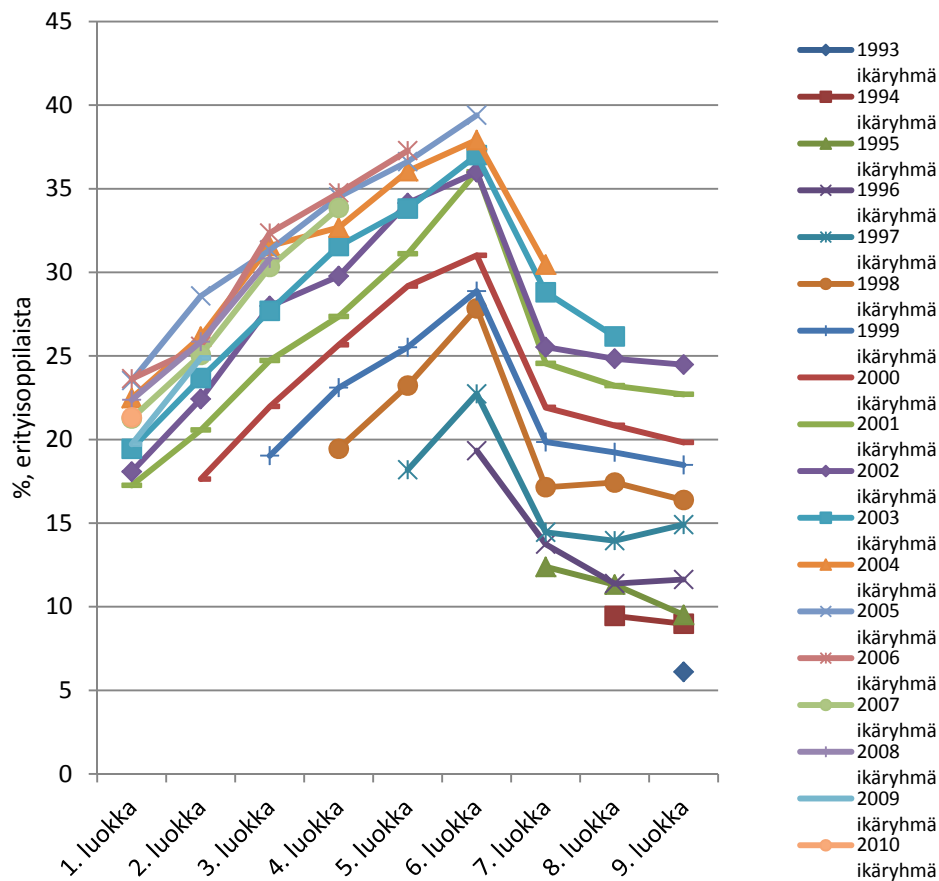
KUVIO 8. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osuus opetuksen järjestämispai-
kan mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Osittain tätä kehitystä selittää erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrän lisääntyminen. Erityisopetukseen on siirretty oppilaita yhä useammin lievien perusteiden mukaan, jolloin myös opetus on järjestetty pääosin tai kokonaan yleisopetuksen ryhmässä. Kuviosta 9 selviää, että erityisryhmässä opetusta on järjestetty noin 20 000 erityisoppilaalle koko tarkastelujakson ajan. Analyysit, joissa erityiskouluissa ja erityisluokissa opiskelevat on erotettu omiksi kategorioikseen, osoittavat, että erityiskoulujen lakkautusten myötä niissä opiskelleiden oppilaiden opetus on siirtynyt erityisluokkiin. (Jahnukainen, 2011). Sen sijaan osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrä kasvoi erityisesti vuosina 2001–2006. Kokonaan yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrä jatkoi kasvuaan myös vuodesta 2006 eteenpäin.

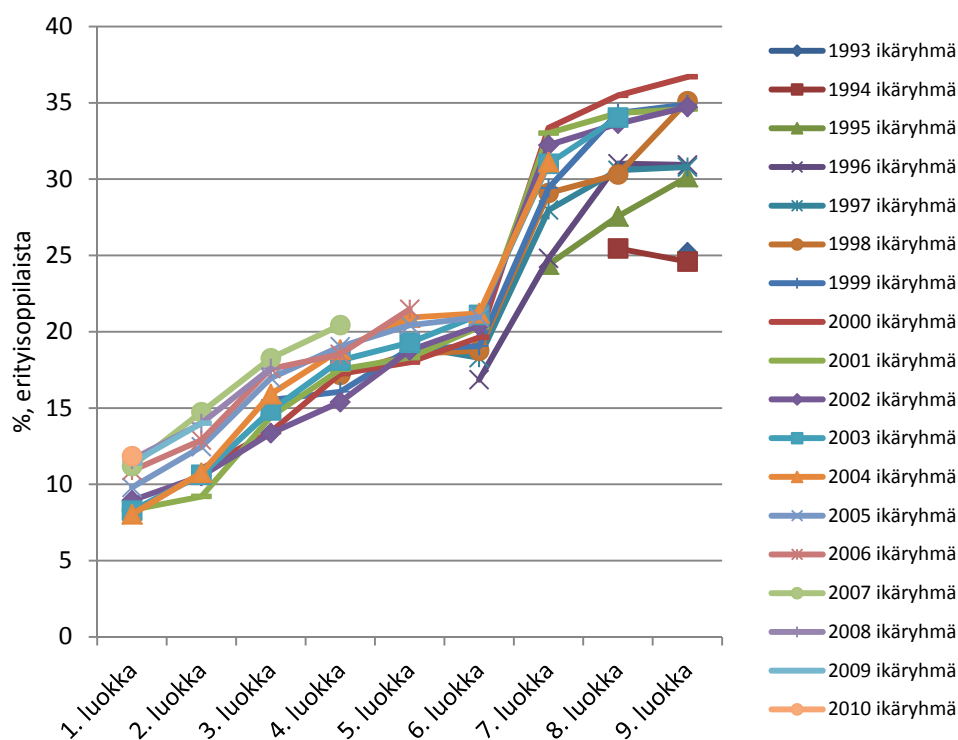
KUVIO 9. Erityisoppilaiden määrä opetuspaikan mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Tarkasteltaessa lähemmin yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuutta ikäryhmittäin (ks. kuvio 10) nähdään, että alakoulussa opiskellaan useimmiten yleisopetuksen ryhmässä. Yläkouluun siirryttäessä osa erityisoppilaista, jotka alakoulussa ovat opiskelleet yleisopetuksen ryhmässä, siirtyy opiskelemaan joko osittain tai kokonaan erityisryhmään. Mielenkiintoista tässä kehityksessä on se, että jyrkkä muutos tapahtuu välittömästi yläkoulun alussa 7. luokan syksyllä. Tämä kuvastaa perinteistä ala- ja yläkoulun kulttuurista eroa, jossa kokonaisvaltaisempi luokanopettajajärjestelmä antaa paremmin mahdollisuuden moninaisuuden huomioimiseen kuin monen toimijan aineopettajajärjestelmä. Lainsäädännön näkökulmasta olennaista on myös se, että pätevyysasetus antaa tiukat ehdot erityisen tuen oppilaan opettajalle, mikä on vaikeammin toteutettavissa monen opettajan järjestelmässä. Alakoulun kokoaikainen yleisopetuksen ryhmässä opiskelu vaihtuukin osittaiseksi yleisopetuksen ryhmässä opiskeluksi yläkoulun puolella (kuvio 11). Muutos yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden osuudessa siirryttäessä alakoulusta yläkouluun saattaa osittain selittyä myös sillä, että alakouluissa on yläkouluja enemmän pieniä oppilaitoksia.

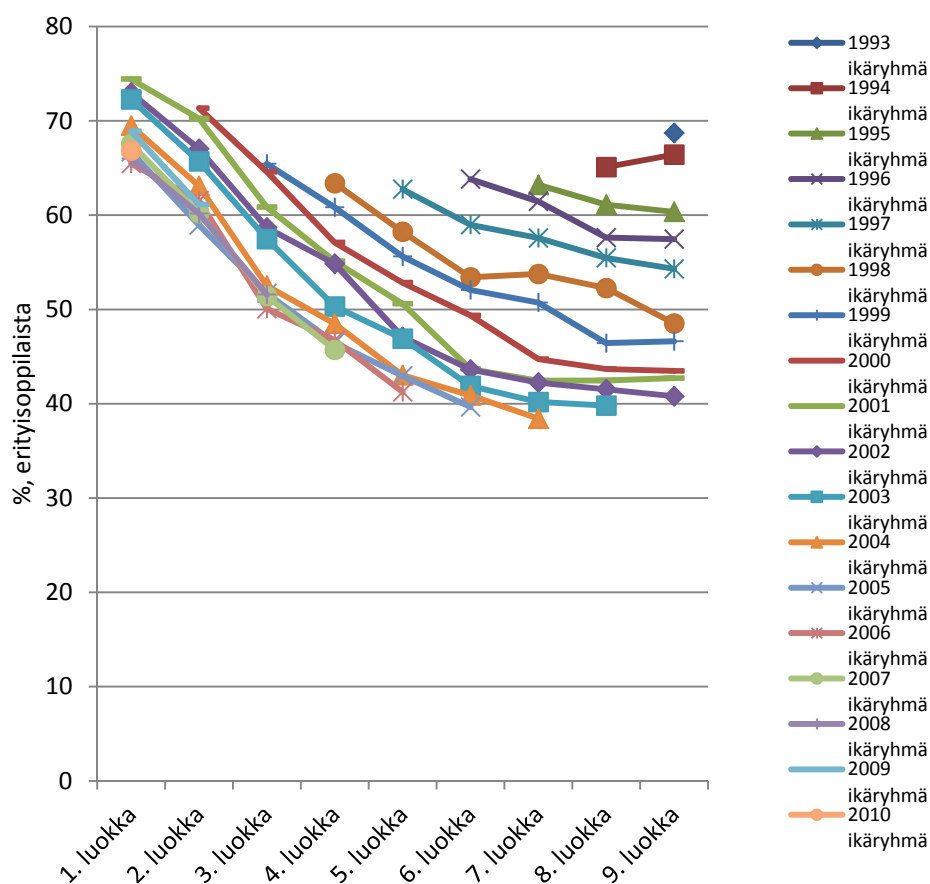
KUVIO 10. Yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuuden jyrkkä pudotus yläkoulun alussa näkyy lähes yhtä jyrkkänä nousuna osin yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden osuudessa, jolloin osuus hyppää yli 10 prosenttiyksikköä ylöspäin keskimäärin 20 prosentista lähes 30 prosenttiin aloitusvuoden mukaan tarkasteltuna. Huomionarvoista on myös se, että osuuden kasvu pysähtyy täysin ensimmäisen yläkoulussa vietetyn vuoden jälkeen.

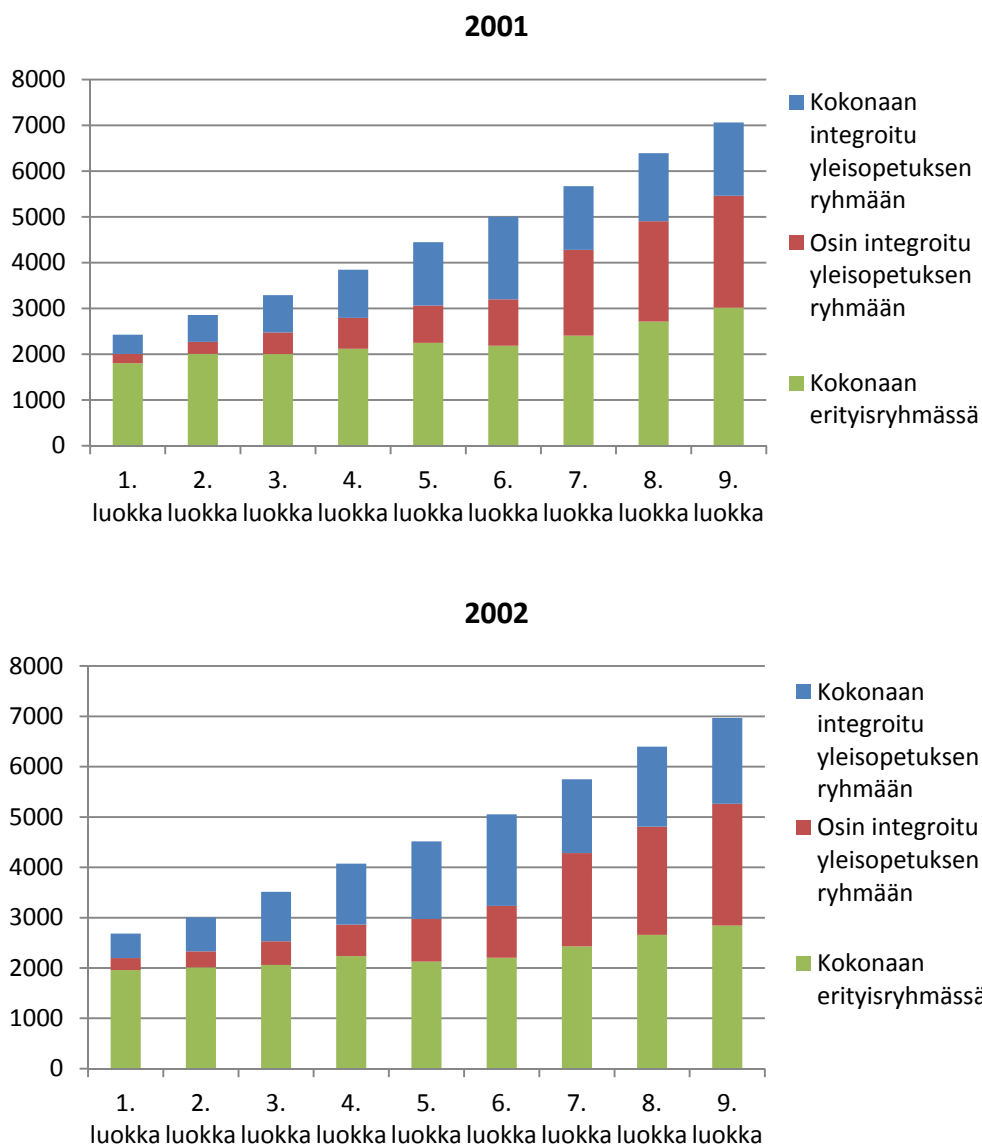
KUVIO 11. Osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Erityisryhmässä opiskelevien osuus on alakoulun aikana laskeva kaikissa ikäryhmissä (kuvio 12). Yläkoulussa osuuden lasku pysähtyy ja pysyy noin 40 prosentissa koko yläkoulun ajan. Kehityksen taustalla on alakoulun erityisryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrän pysyminen melko lailla muuttumattomana kaikissa ikäryhmissä. Sen sijaan erityisesti yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrä yli kaksinkertaistui 1 000 oppilaasta 2 500 oppilaaseen. Ikäryhmien välillä ei tässä kehityksessä ollut suuria eroja. Osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrän kasvu oli selvästi pienempää. Kuten jo edellä mainittiin, yläkouluun siirryttäessä tilanne muuttuu siten, että painopiste opetuksessa siirtyy integroinnista erityisryhmiin, kun yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden määrä laskee yläkoulun alussa kaikissa tarkastelluissa ikäryhmissä. Tarkasteltaessa opetuksen järjestämispaikan ja osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden osuuksien muutoksia vuosiluokittain on huomattava, että alaluokilla yleisopetuksen ryhmissä opiskelevien erityisoppilaiden osuus kasvaa vuosiluokalta toiselle siirryttäessä mutta samanaikaisesti osa-aikaisessa erityisopetuksessa olevien oppilaiden osuus pienenee.

KUVIO 12. Erityisryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

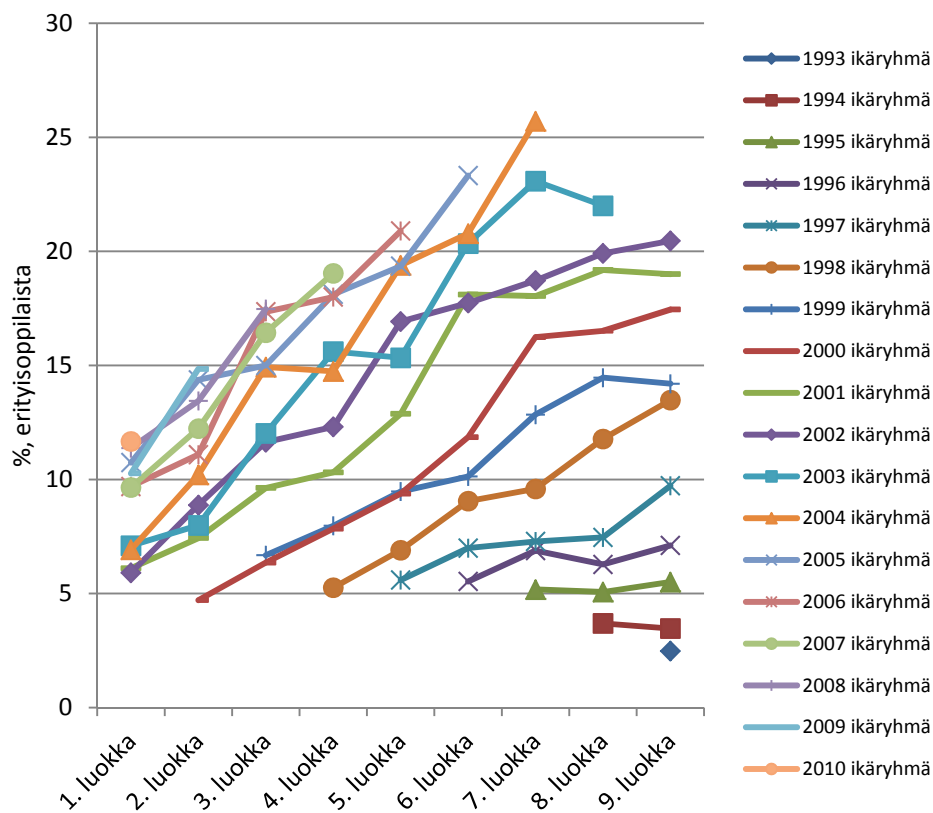
Jos opetuspaikan muutoksia tarkastellaan vielä kahden ikäryhmän osalta koko peruskoulun ajalta (vuonna 2001 ja 2002 peruskoulun aloittaneet), nähdään, että perusopetuksen alkuvuosina suurin osa yleisopetuksen ryhmässä opiskelevista erityisoppilasta opiskeli kokonaan yleisopetuksen luokassa (kuviot 12 ja 13). Alkuvuosien jälkeen myös osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden määrä alkoi kasvaa. Erityisryhmässä opiskelevien oppilaiden määrä pysyy vakaana koko alakoulun ajan. Kuten jo aiemmista tarkasteluista on käynyt ilmi, yläkoulussa tämä kehitys muuttuu siten, että yleisopetuksen ryhmässä kokonaan opiskelevien erityisoppilaiden määrä putoaa ja osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden määrä lähes kaksinkertaistuu. Myös erityisryhmiin sijoitettujen oppilaiden määrä kasvaa edelleen yläkoulussa.

KUVIO 13. Erityisoppilaiden lukumäärä opetuksen järjestämispaikan mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001 ja 2002 perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmissä.

Tarkasteltaessa erikseen yhtenäiskouluja (ks. kuvio 14) samanlaista hyppäystä integroinnin osalta ei ole havaittavissa. Yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus on koko perusopetuksen ajan alhaisempi kuin muissa kouluissa. Yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien oppilaiden osuus kuitenkin kasvaa koko alakoulun ajan yhtenäiskouluissa. Kasvu tasaantuu yläkoulussa, mutta samanlaista hyppäystä alaspäin ei ole havaittavissa kuin muilla kouluilla. Yhtenäiskouluista suuri osa on isoja oppi-

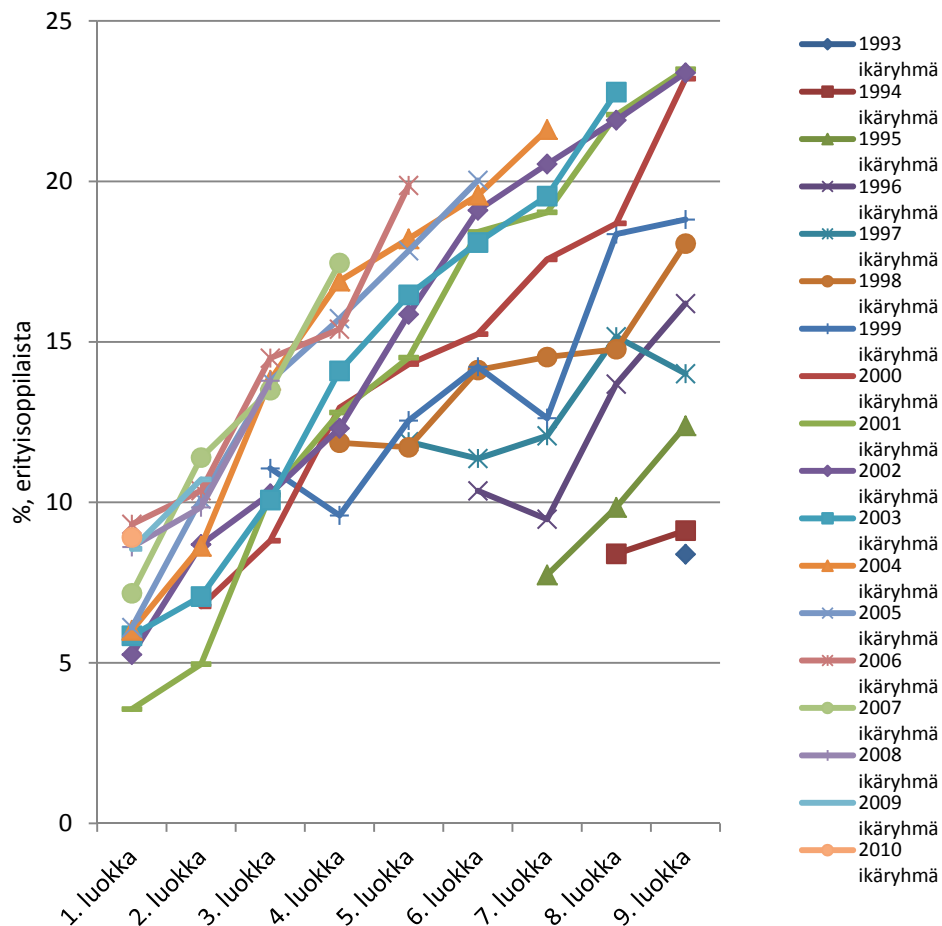
laitoksia, mikä saattaa osittain selittää eroja. Yhtenäiskoulujen erilaisuutta opetuksen järjestämispaikan suhteen voisi osittain selittää myös se, että erityiskoulut ovat usein yhtenäiskouluja. Tämän vuoksi opetuksen järjestämispaikkaa yhtenäiskouluissa tarkasteltiin myös ilman erityiskouluja. Kun erityiskoulut poistettiin tarkastelusta, yleisopetuksen ryhmässä osittain tai kokonaan opiskelevien erityisoppilaiden osuus kasvaa ja erityisryhmässä opiskelevien osuus laskee jonkin verran kaikissa ikäryhmissä. Erityisryhmässä opiskelevien osuus on kuitenkin edelleen yhtenäiskouluissa korkeampi kuin muissa kouluissa eikä integroinnissa tule esille edelleenkään samanlaista hyppäystä kuin muissa kouluissa siirryttäessä alakoulusta yläkouluun.

KUVIO 14. Yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus yhtenäiskouluissa ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Myöskään osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuudessa ei tapahdu hyppäystä yhtenäiskouluissa siirryttäessä alakoulusta yläkouluun (ks. kuvio 15). Osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus on yhtenäiskouluissa muita kouluja alhaisempi. Osuus kuitenkin kasvaa tasaisesti kaikissa ikäryhmissä koko perusopetuksen

ajan. Kuviosta nähdään, että nuoremmissa ikäryhmissä osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus on korkeampi kuin vanhemmissa ikäryhmissä.

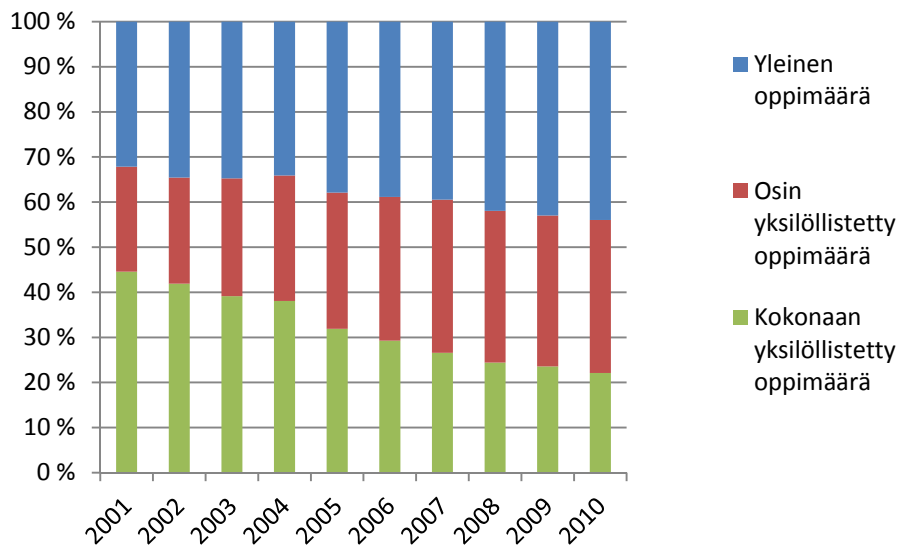
KUVIO 15. Osittain yleisopetuksen ryhmässä opiskelevien erityisoppilaiden osuus yhtenäiskouluissa ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Opetusjärjestelyt

Erityisopetuksen käytänteisiin on kuulunut se, että tarvittaessa opetusta ja sen tavoitteita voidaan muokata yksilöllisesti. Ennen vuoden 1998 perusopetuslakia puhuttiin opetuksen mukauttamisesta. Sittemmin on otettu käyttöön yksilöllistämisen käsite. Lähtökohtana on, että jos oppilas ei tukitoimista huolimatta saavuta yleisopetuksen tavoitteita, voidaan oppimäärää yksilöllistää. Tämä voidaan toteuttaa joko kaikissa tai vain joissain oppiaineissa.

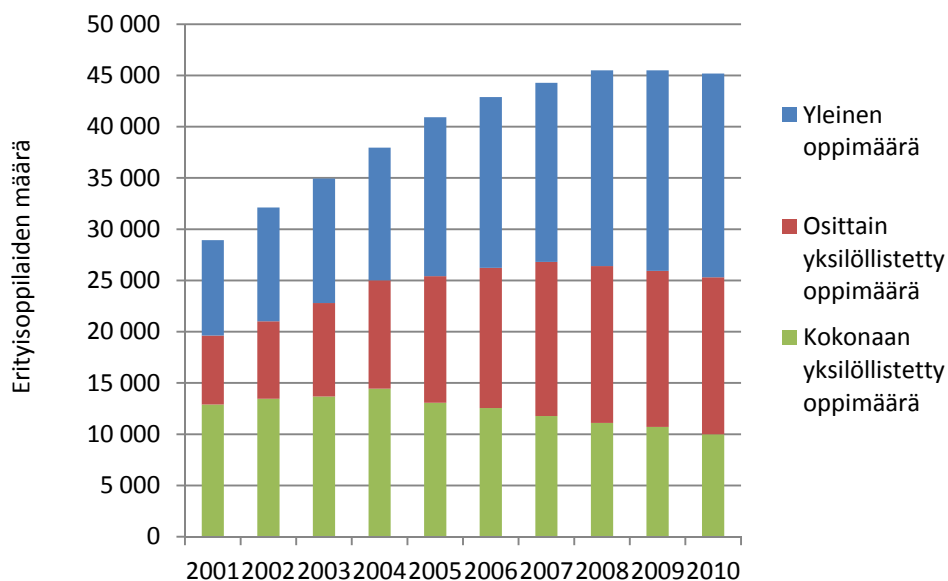
Oppilaalle on kuitenkin aina yksilöllistettäessä tehtävä erityisen tuen päätös (Opetushallitus, 2010).

Vuonna 2001 lähes puolella erityisopetukseen otetuista tai siirrettyistä oppilaista oli kokonaan yksilöllistetty oppimäärä. Vuonna 2010 se oli enää hieman yli 20 prosentilla. Sekä perusopetuksen yleistä että osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien osuus oli kasvanut noin 10 prosenttiyksiköllä. Vuonna 2010 yleistä oppimäärää suoritti hieman yli 40 prosenttia erityisopetuksen oppilaista.

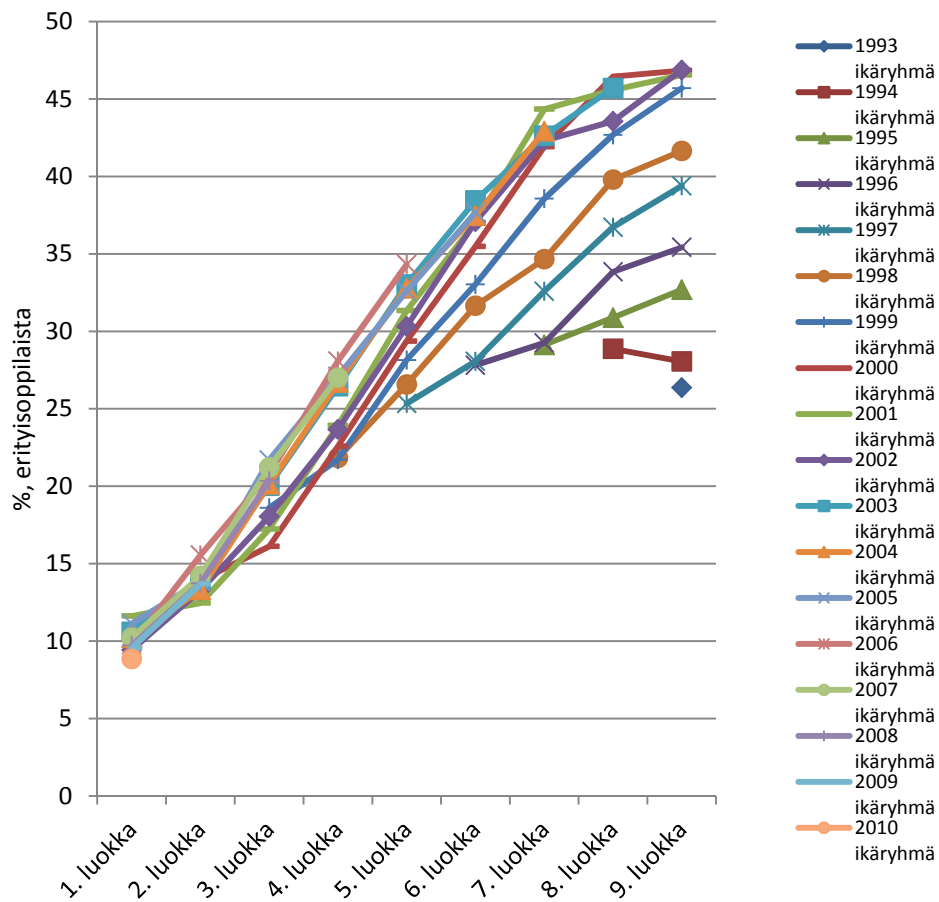
KUVIO 16. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osuus opetusjärjestelyjen mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Kuviosta 17 selviää tarkemmin, että kokonaan yksilöllistettyä oppimäärää suorittaneiden erityisoppilaiden määrä on jonkin verran laskenut tarkastelujaksolla. Sen sijaan erityisoppilaiden määrän kasvaessa yleistä oppimäärää tai osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisoppilaiden määrä on kasvanut huomattavasti. Yleistä oppimäärää suorittavien määrä on kaksinkertaistunut ja osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien määrä on lähes kolminkertaistunut vuosien 2001–2010 aikana.

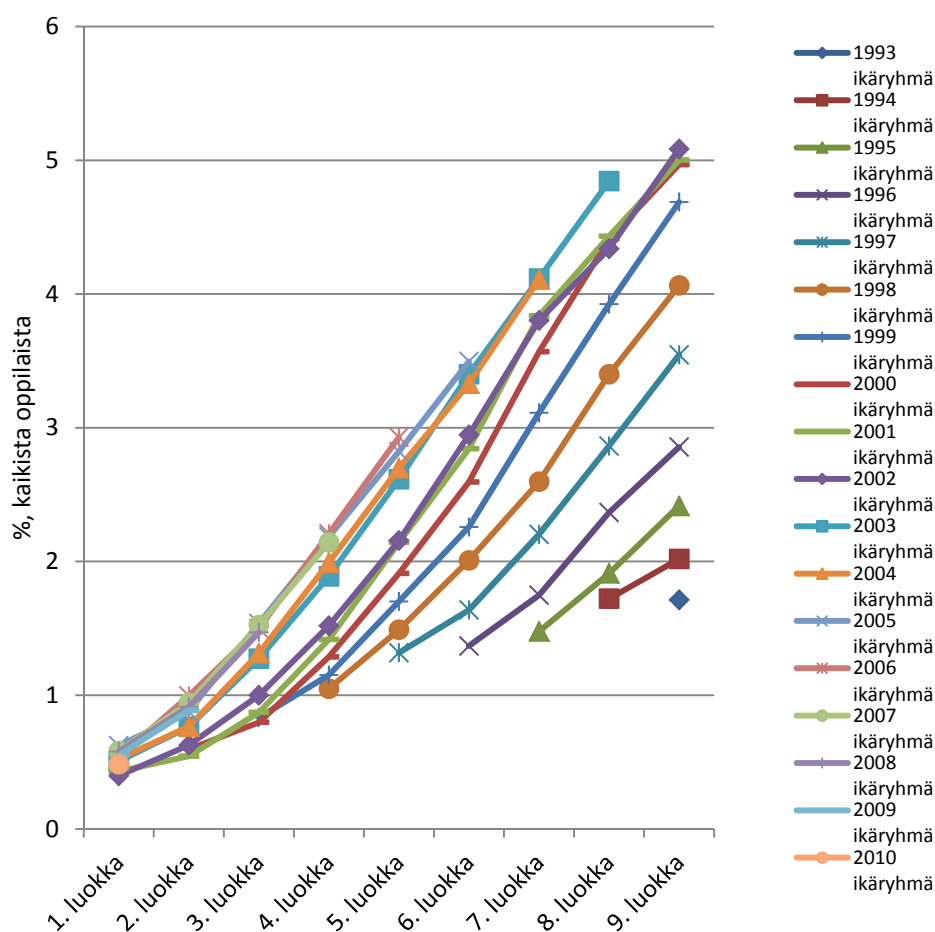
KUVIO 17. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä opetusjärjestelyjen mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Perusopetuksen opintojen edetessä yleistyy oppimäärien yksilöllistäminen. Erityisen selvästi tämä näkyy osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisoppilaiden osuuden selvänä nousuna (ks. kuvio 18). Ensimmäisellä luokalla osittain yksilöllistettyä oppimäärän noudatti noin 10 prosenttia erityisoppilaista. Ikäryhmien välillä ei tässä prosenttiosuudessa ollut suuria eroja tarkastelujaksolla. Yhdeksännen luokan syksyllä osuus oli noussut reiluun 45 prosenttiin vuosina 2001 ja 2002 peruskoulun aloittaneiden erityisoppilaiden ryhmissä. Peruskoulun päättövaiheessa erot sen sijaan ovat olleet varsin suuria ikäryhmien välillä. Vuoden 1993 ikäryhmässä erityisopetuksessa olleilla 9. luokkalaisilla noin 25 prosentilla oli yksilöllistetty oppimääriä osittain. Vuoden 2002 ikäryhmässä osuus oli 20 prosenttiyksikköä suurempi. Erot ikäryhmien välillä ovat peruskoulun päättövaiheessa olleet jopa viiden prosenttiyksikön suuruisia.

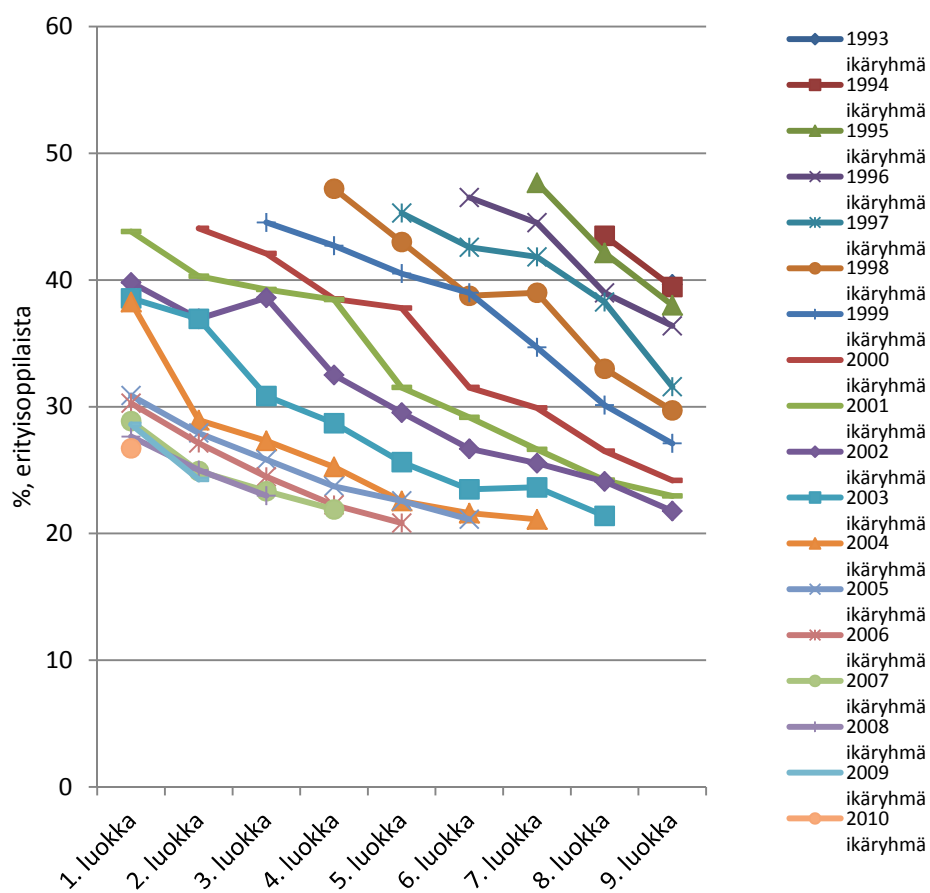
KUVIO 18. Osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisoppilaiden osuus ikäryhmitäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Edellisessä kuviossa osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien määrä suhteutettiin erityisoppilaiden määrään. Kun jakajana käytetään perusopetuksen kokonaisoppilasmäärää (ks. kuvio 19), nähdään, että vielä 2000-luvun alussa perusopetuksen 9. luokkalaisista alle kahdella prosentilla oli osittain yksilöllistetty oppimäärä. Kymmenen vuotta nuoremmalla ikäryhmällä prosenttiosuus oli noussut viiteen. Kuvioista nähdään myös, että vuoden 2002 jälkeen perusopetuksen aloittaneissa ikäryhmissä oppimäärien osittainen yksilöllistäminen on ollut vielä noin puoli prosenttiyksikköä yleisempää kuin vuonna 2001 ja 2002 aloittaneiden ikäryhmissä.

KUVIO 19. Osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden osuus kaikista perusopetuksen oppilaista ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

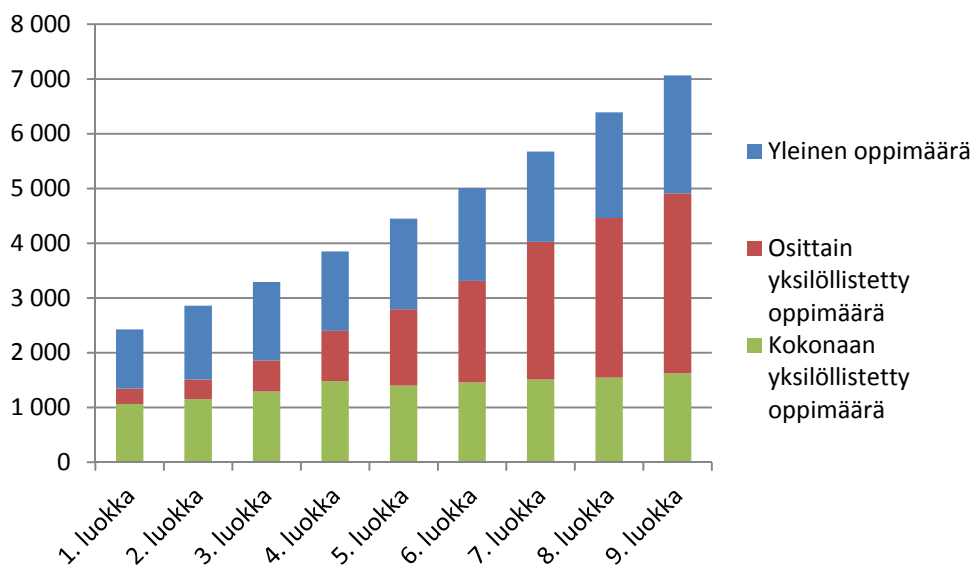
Kokonaan yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien osuus oli laskeva kaikissa ikäryhmissä (ks. kuvio 20.). Kuviosta nähdään myös, että kokonaan yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien osuus 1. luokalla on laskenut huomattavasti erityisoppilaiden määrän kasvaessa. Vuonna 2001 opintonsa aloittaneista erityisoppilaista 45 prosentilla oli kokonaan yksilöllistetty oppimäärä. Vuonna 2010 opintonsa aloittaneista erityisoppilaista noin 27 prosentilla oli kokonaan yksilöllistetty oppimäärä. Joidenkin ikäryhmien välillä erot prosentiosuuksissa ovat huomattavia.

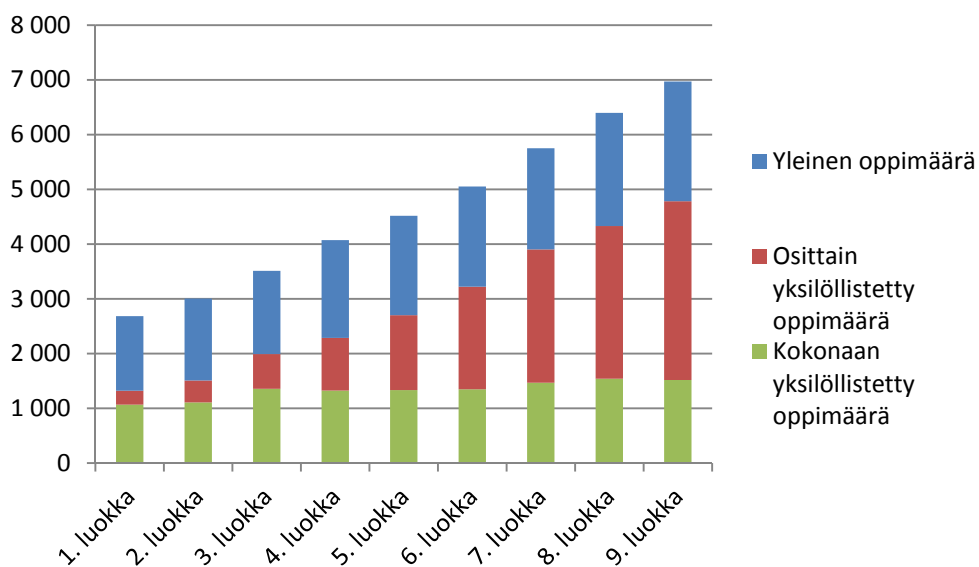
KUVIO 20. Kokonaan yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisoppilaiden osuus ikäryhmittäin perusopetuksen aloitusvuoden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Selkeimmin osittain yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneiden määrän lisääntyminen näkyy kun tarkastellaan vuosina 2001 ja 2002 perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmien kehitystä opetusjärjestelyjen mukaan (ks. kuvio 21). Molemmassa ikäryhmissä kehitys on ollut samanlaista siten, että erityisesti osittain yksilöllistettyä oppimäärää suorittavien erityisopetuksen oppilaiden määrä on moninkertaistunut siirryttäessä luokalta toiselle. Yleistä oppimäärää suorittavien määrä on kaksinkertaistunut. Kokonaan yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneiden määrä lisääntyi noin tuhannesta hieman yli 1 500 oppilaaseen.

2001

2002

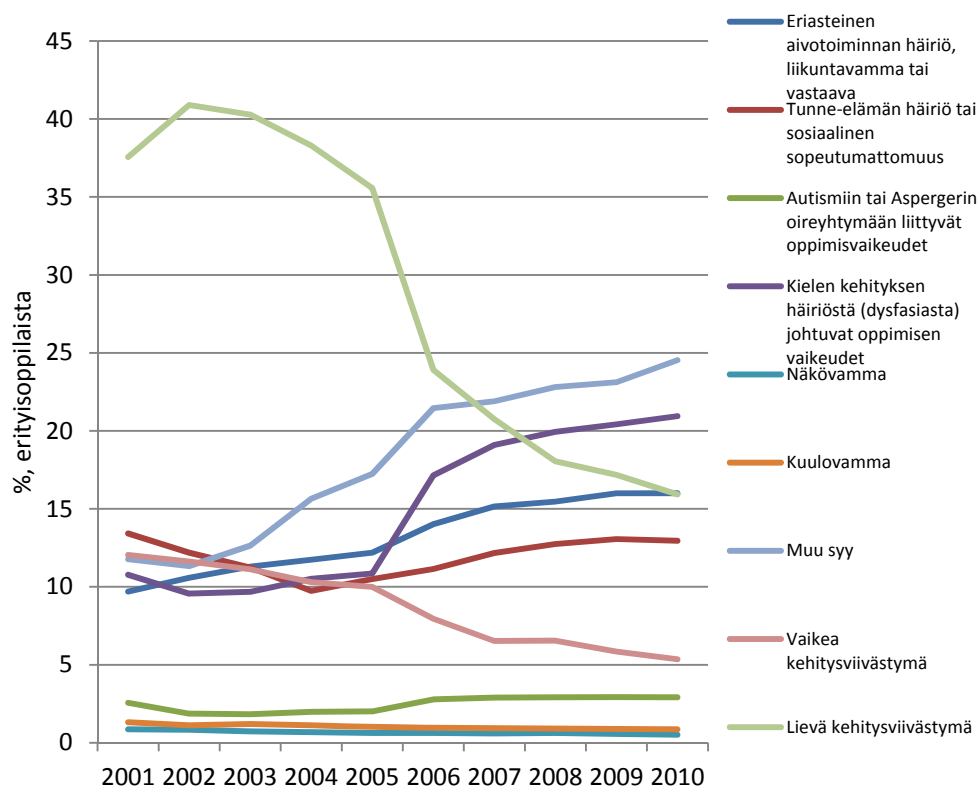

KUVIO 21. Erityisoppilaiden määrä opetusjärjestelyjen mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001 ja 2002 perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmissä.

Erityisopetukseen ottamisen ja siirtämisen perusteet

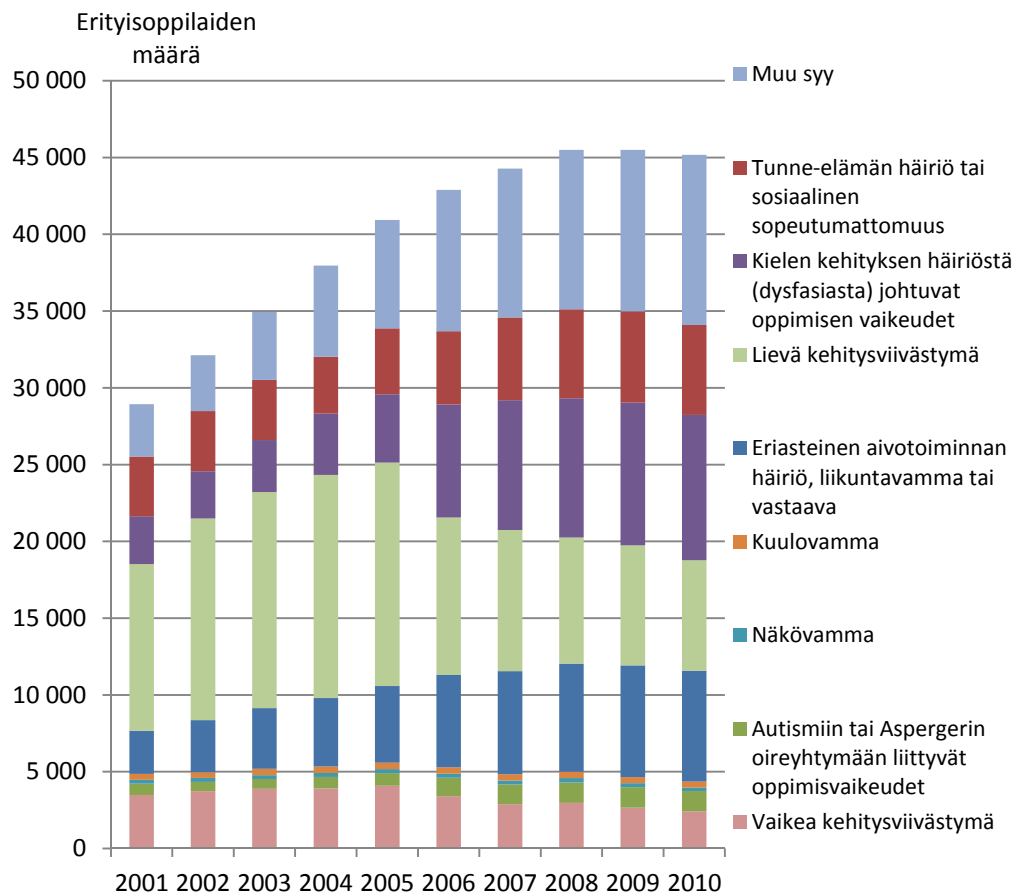
Erityisopetukseen oton ja siirron perusteissa on vuosien 2001–2010 aikana tapahtunut joitakin suuria muutoksia. Selkein muutos tarkastelujakson alun ja lopun välillä on lievän kehitysviivästymän osuuden putoaminen noin 40 prosentista hieman yli 15 prosenttiin. Toinen osuuttaan pudottanut peruste oli vaikea kehitysviivästymä. Samanaikaisesti erityisesti kielen kehityksen häiriöksi ja muiksi syiksi luokitellut perusteet kasvattivat osuuttaan noin 10 prosentista noin 20 prosenttiin. Myös eriasteinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava kasvatti osuuttaan. Vuoden 2006 kohdalle osuu selkeä taitekohta, jossa lievän kehitysviivästymän osuus putoaa selvästi samalla kun kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvien oppimisen vaikeuksien ja muun syyn osuus nousevat hyppäyksen ylöspäin. Syytä tähän selvään muutokseen on selvittänyt Lintuvuori (2010) ja hänen mukaansa opetuksen järjestäjät ovat tarkentaneet oppilaiden luokittelua otto- ja siirtopäätöksen perusteiden mukaisiin ryhmiin. Mitään selkeää ohjeen tai käytännön muutosta ei kuitenkaan pystytty jäljittämään. Vuoden 2006 jälkeen eri perusteiden suhteelliset osuudet ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi pysyneet vakiintuneina.

Noin 45 prosentissa erityisopetukseen otooissa ja siirroissa pääasiallinen peruste oli vuonna 2010 joko kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvat oppimisen vaikeudet tai muu syy. Tämän jälkeen tulevat lievä kehitysviivästymä, eriasteinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava sekä tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus, joiden osuus yhteensä oli toiset 45 prosenttia. Ainoastaan noin 10 prosentissa siirroissa perusteena olivat yksiselitteisemmät perusteet kuten autismi tai Asperger, näkö- tai kuulovamma tai vaikea kehitysviivästymä.

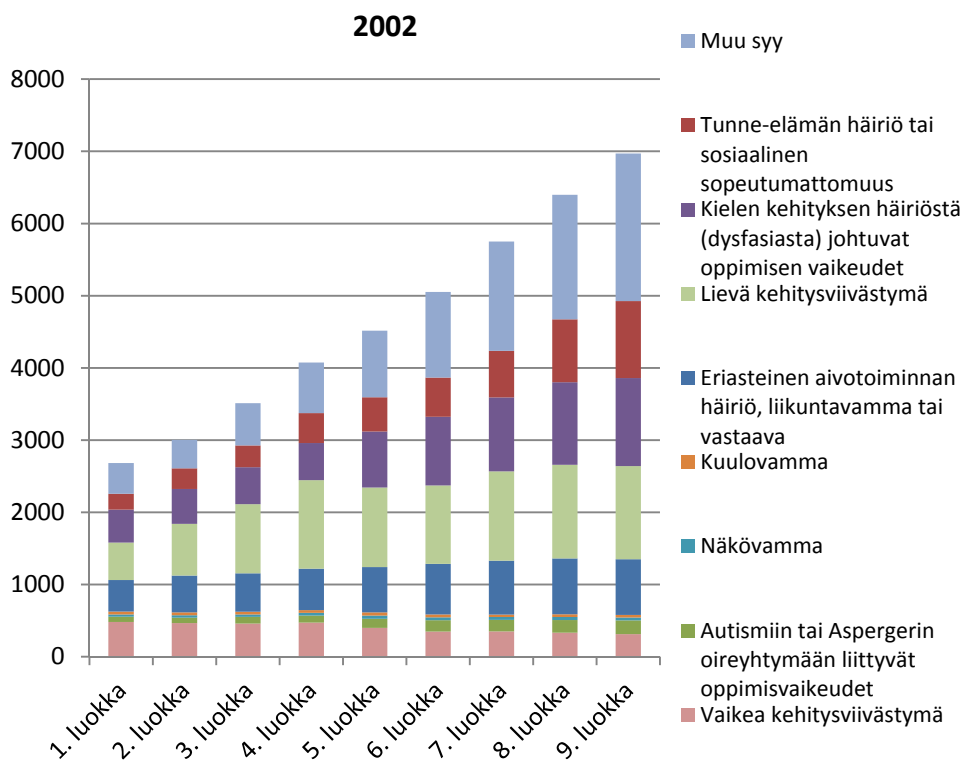
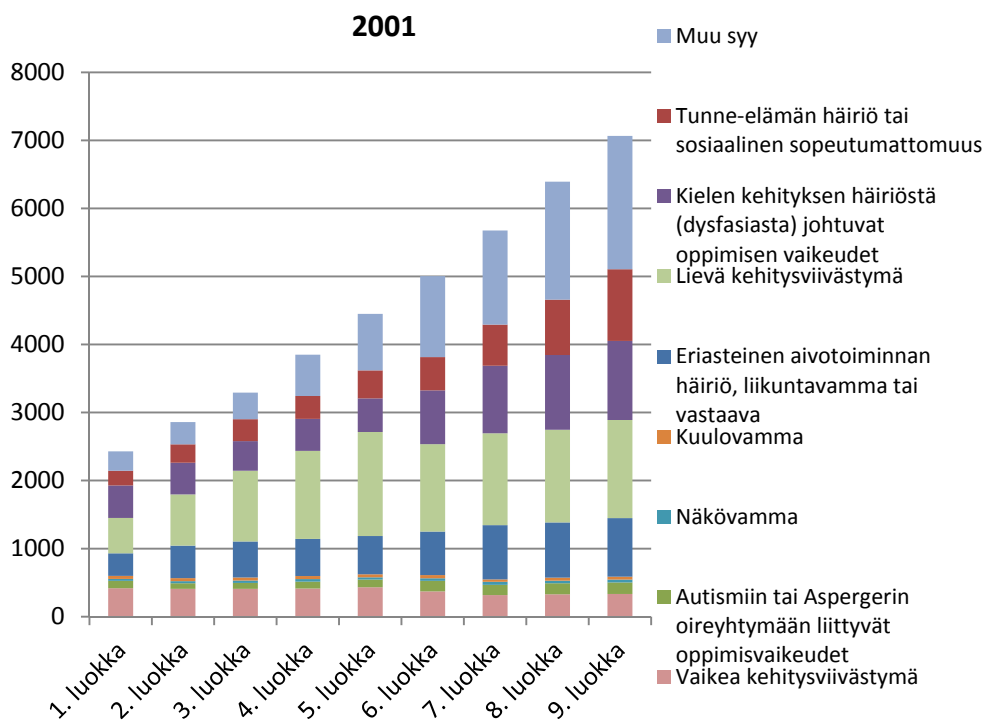
KUVIO 22. Erityisopetukseen oton ja siirron perusteiden osuudet perusopetuksen vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Jos perusteiden muutoksia tarkastellaan lukumäärätiedon perusteella (ks. kuvio 23), nähdään, että vuoden 2006 kohdalla lievän kehitysviivästymän määrä putoaa lähes saman verran kuin kielen kehityksen häiriö (dysfasia) -perusteiden määrä nousee. Yleisemmin kuviosta nähdään, että epämääräisen muiden syiden määrä siirtoperusteissa on yli kaksinkertaistunut tarkastelujakson aikana. Myös ryhmään eriasteinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava kuuluvien erityisoppilaiden määrä kasvoi selvästi. Hie- man maltillisemmin kasvoi tunne-elämän häiriöksi tai sosiaalisesti sopeu- tumattomuudeksi luokiteltujen perusteiden määrä. Vaikean ja lievän kehi- tysviivästymän määrä perusteissa sen sijaan laski. Molemmat laskivat vuo- desta 2006 lähtien, joten ilmeisesti osa näissä luokissa olleista on vuoden 2006 tarkennusten jälkeen luokiteltu kielen kehityksen häiriöstä (dysfasi- asta) johtuviin oppimisen vaikeuksiin.

KUVIO 23. Erityisoppilaiden määrä erityisopetukseen oton ja siirron perusteiden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001–2010.

Kun eri otto- ja siirtoperusteiden kehitystä tarkastellaan vielä kahden ikäluokan eli vuosina 2001 ja 2002 peruskoulun aloittaneiden suhteen, nähdään, että erityisesti muu syy ja tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus lisääntyvät perusteina selvästi peruskoulun aikana. Näiden kahden perusteen kasvu painottuu erityisesti yläkouluun. Näyttäisikin siltä, että suurin osa yläkoulussa tehtävistä uusista erityisopetukseen otto- ja siirtopäätöksistä kuuluvat perusteiltaan näihin kahteen luokkaan.

KUVIO 24. Erityisoppilaiden määrä erityisopetukseen oton ja siirron perusteiden mukaan vuosiluokilla 1–9 vuosina 2001 ja 2002 perusopetuksen aloittaneiden ikäryhmissä.

Ikäryhmien välillä on luonnollisesti suhteellisen suuria eroja niissä perusteissa, joissa muutokset ovat olleet suuria tarkastelujakson aikana. Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvien oppimisen vaikeuksien perusteella oli tarkastelun alkuvuosina suhteellisen vähän erityisopetukseen otettuja ja siirrettyjä. Tarkastelujakson lopulla määrä oli yli kaksinkertaistunut. Myös muu syy -perusteen kohdalla erot eri ikäryhmien välillä olivat suhteellisen suuria jo perusopetuksen alussa. Perusopetuksen lopulla erittäin suuria eroja löytyy erityisesti muun syyn, lievän kehitysviivästymän, kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvien oppimisen vaikeuksien ja eriaistaisen aivotoiminnan häiriön, liikuntavamman tai vastaavan osalta.

4 Johtopäätökset

Erityisopetuksen oppilasmäärän kasvua on aiemmissa tutkimuksissa selvitetty yleisesti saatavilla olevien Tilastokeskuksen vuosittaisten poikkileikkausaineistojen avulla. Tässä tutkimuksessa erityisopetuksen muutosta on voitu tarkastella aikasarjoina ikäryhmittäin siten, että eri vuosina koulunsa aloittaneiden tilannetta erityisopetuksen asiakkaana pystytään vertailemaan niin osa-aikaisen erityisopetuksen, erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen ja heidän siirtoperusteidensa kuin opetuksen yksilöllistämisenkin näkökulmista. Vuosina 2001 ja 2002 koulunsa aloittaneilla ikäryhmillä pystytään tarkastelemaan koko peruskoulun aikaista erityisopetusta. Erityinen mielenkiinto kohdentuu siihen, miten tarjolla olevia oppimisympäristöjä on käytetty ajanjaksolla, jolloin erityisopetuksen ideologisenä kehityssuuntana on yleisesti ollut siirtyä yleisopetuksessa opiskeluun erityisluokkien ja -koulujen sijaan.

Tutkimuksen tulokset vahvistavat ja tarkentavat aiemmin todettuja yleisiä trendejä: osa-aikaisen erityisopetuksen osalta kasvu on ollut maltillista, sen sijaan ns. kokoaikainen erityisopetus eli erityisopetukseen ottaminen ja siirtäminen on lisääntynyt vuosittain aivan tarkastelujakson loppua lukuun ottamatta. Huomionarvoista on, että tämä kasvutrendi koskee vain 9-vuotisen erityisopetuksen oppilaita. Vaikeammin vammaisille suunnatun pidennetyn eli 11-vuotisen erityisopetuksen osalta kasvua ei ole tapahtunut.

Oppimisympäristöjen osalta opiskelu erityisryhmässä on suhteessa vähentynyt ja vastaavasti opiskelu osa- tai kokoaikaisesti yleisopetuksen ryhmässä lisääntynyt. Erityisryhmässä opiskelevien oppilaiden kokonaismäärä sen si-

jaan on hieman kasvanut vuodesta 2001 vuoteen 2010. Yleisopetuksen ryhmässä opiskeluun liittyy kiintoisa koulujärjestelmän siirtymävaiheen efekti: alakoulun aikana kokoaikainen yleisopetuksen ryhmässä opiskelu lisääntyy vuosi vuodelta mutta tyrehtyy täysin heti yläkoulun alussa ja vaihtuu osittaisen yleisopetuksen ryhmässä opiskelun kasvuksi. Tämä ilmiö kertoo edelleen vallitsevasta luokanopettaja- ja aineenopettajakulttuurin eroista ja mahdollisuuksista vastata erilaisten oppilaiden opettamisen velvoitteeseen (esim. Moberg, 1984, 1998). Vastaavanlainen muutos alakoulusta yläkouluun siirryttäessä tulee esille myös osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärissä. Oppilasmäärät osa-aikaisessa erityisopetuksessa vähenevät tasaisesti koko alakouluajan, kunnes kääntyvät pieneen kasvuun yläkoulussa.

Ikäryhmittäinen tarkastelu auttaa hahmottamaan erityisopetuksen tarjonnassa tapahtunutta muutosta oppilaiden peruskoulu-uran näkökulmasta. Vuosikymmenen alkupuolella koulunsa aloittaneiden oppilaiden tukeminen on ollut monella tapaa vähäisempää kuin vuosikymmenen loppupuolella aloittaneiden. Tämä tulee selvästi ilmi siten, että kullakin luokka-asteella – alkaen heti ensimmäisestä luokasta – erityisopetuksessa olevien oppilaiden osuudet ovat olleet aina aiempaa vuosikertaa suurempia. Perusopetuslain 1998 yhteydessä lanseerattu mahdollisuus erityisopetukseen otetun ja siirretyn oppilaan opettamisesta henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan perustuen kokoaikaisesti tai osittain yleisopetuksen ryhmässä on siten otettu käyttöön askeleittain. Samanaikaisesti sekä yleisopetuksen ryhmässä osittain tai kokonaan opiskelevien erityisoppilaiden osuudet sekä sellaisten oppilaiden osuudet, joiden opetusta on vain osittain yksilöllistetty, ovat jo lähtötasoltaan vuosi vuodelta korkeampia. Erityisopetuksen oppilasmääriin, yleisopetuksen ryhmässä opiskeluun ja oppimäärien yksilöllistämiseen liittyvät muutokset siirryttäessä vuosiluokalta toiselle ovat olleet erilaisesta lähtötasosta huolimatta eri ikäryhmissä samansuuntaisia. Edellä olevat havainnot kertovat varsin yksiselitteisesti siitä, että viimeisen kymmen vuoden aikana tapahtunut erityisoppilasmäärän kasvu on hyvin pitkälti pohjannut siihen, että muuttunut lainsäädäntö vuoden 1998 jälkeen on antanut mahdollisuuden tarjota erityisopetukseen ottamisen ja siirtämisen sateenvarjon alla määriteltyä erityisopetusta yhä useammin oppilaille, joilla on aiempaa lievempiä erityistarpeita ja oppimiseen ja käyttäytymiseen liittyviä vaikeuksia.

Kyse on siis erään keskeisen hyvinvointipalvelun ulottumisesta yhä laajemmalle kohderyhmälle. Tätä ilmiötä ei liene voida pitää lähtökohtaisesti kielteisenä, joskin on mahdollista, että kohderyhmän laajentuessa itse palvelun laatu saattaa kärsiä. Suurilla aineistoilla tehdyt eri maiden väliset vertailut osoittavat (Richardson & Powell, 2011), että kansakunnan yleinen hyvinvointi on yhteydessä erityisopetuksen laajuuden kanssa. Siten suomalais-

nen poikkeuksellisen laajamittainen erityisopetuksen kattavuus kuvastaa yhtäältä myös sitä, että meillä – ainakin toistaiseksi – on ollut mahdollista ja resursseja kiinnittää huomiota yhä vähäisempiin ja tarkkarajaisempiin oppimisen ja koulunkäynnin vaikeuksiin. Osaltaan kasvavaan erityisoppilaspopulaatioon onkin jo kiinnitetty huomioita Erityisopetuksen strategiassa (2007) sekä kouriintuntuvammin valtiosuuden kriteerien muutoksen osalta vuoden 2010 alusta. Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä ei enää olekaan kasvanut sitten vuoden 2008. Palvelun laadun määrittämiseksi olisi tärkeää käynnistää sellaista koulutason tutkimusta, jonka perusteella voitaisiin tarkastella, millaista erityistä tukea nämä oppilaat tosi-asiassa saavat.

Lähteet

Erityisopetuksen strategia. (2007). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007: 47. Helsinki: Opetusministeriö.

Graham, L. J. – Jahnukainen, M. (2011). Wherefore Art Thou, Inclusion? Analysing the Development of Inclusive Education in New South Wales, Alberta and Finland. *Journal of Education Policy*, 26, 263–288.

Greene, J.P. (2007). Fixing Special Education. *Peabody Journal of Education*, 82, 703–723.

Greene, J. P. - Forster, G. (2002). Effects of Funding Incentives on Special Education. *Civic Reports 32*. New York: Manhattan Institute for Policy Research.

Ihatsu, M. - Happonen, H. - Ruoho, K. (1996). Osa-aikaisen erityisopetuksen tila ja muutos. Teoksessa H. Blom - Laukkanen, R. - A. Lindström, A – Saresma, U – Virtanen, P. (toim.) Erityisopetuksen tila. Arviointi 2. Helsinki: Opetushallitus.

Itkonen, T. - Jahnukainen, M. (2010). Disability or Learning Difficulty? Politicians or Educators? Constructing Special Education in Finland and the United States. *Comparative Sociology*, 25, 182 - 201.

Jahnukainen, M. (2003). Laman lapset? Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien tarkastelua vuodesta 1987 vuoteen 2001. *Yhteiskuntapolitiikka* 68, 501–507.

Jahnukainen, M. (2006). Erityisopetuksen tarve ja muutos. Teoksessa S. Karvonen (toim.) Onko sukupolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt. Nuorten elinolot vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Stakes.

Jahnukainen, M. (2011). Different Strategies, Different Outcomes? The History and Trends of the Inclusive and Special Education in Alberta (Canada) and in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55, 489–502.

Jahnukainen, M. - Pösö, T. - Kivirauma, J. - Heinonen, H. (2012). Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. Teoksessa Jahnukainen, M. (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. 13. painos. Lastensuojelun keskusliitto. Tampere: Vastapaino.

Jauhiainen A. - Kivirauma J. (1997). Disabling School? Professionalisation of Special Education and Student Welfare in the Finnish Compulsory School. *Disability and Society*, 12, 623–641.

Kalalahti, M. - Varjo, J. (2012). Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. *Kasvatus & Aika*, 6, 39–55.

Kivinen, O. - Kivirauma, J. (1989). Special Education as a Part of the School System and as a Classification System: The Case of Finland in the Twentieth Century. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 33, 67–78.

Kivirauma, J. (1989). Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985. Turun yliopiston julkaisuja C 74.

Kivirauma, J. (2002). Erityisopetuksen historialliset kehityslinjat Suomessa. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 12. täydennetty painos. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Kuusela, J. - Hautamäki, J. - Jahnukainen, M. (1996). Mitä, milloin ja kenelle? Erityisopetuksen virrat ja oppilaat. Teoksessa H. Blom - Laukkanen, R. - A. Lindström, A – Saresma, U – Virtanen, P. (toim.) *Erityisopetuksen tila. Arviointi 2*. Helsinki: Opetushallitus.

Lintuvuori, M. (2010). Erityisopetus muutoksen kynnyksellä. Tilastollinen kuvaus erityisopetusjärjestelmästä ja sen määrällisestä kehityksestä 1970-luvun lopulta vuoteen 2008. Julkaisematon pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto.

Mitchell, D. (2010). Education That Fits. Review of International Trends in the Education of Students with Special Educational Needs. Final Report. University of Canterbury, for the Ministry of Education. http://www.educationcounts.govt.nz/publications/special_education/education-that-fits-review-of-international-trends-in-the-education-of-students-with-special-educational-needs/executive-summary Luettu 9.10.2012.

Moberg, S. (1984). Poikkeavia oppilaitako normaaliluokille? Peruskoulun ja lukion opettajien suhtautuminen poikkeavien oppilaiden sijoittamiseen yleisiin opetusryhmiin. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia nro 17.

Moberg, S. (1998). Erityisopetuksen ja yleisopetuksen integraatio opettajien silmin. Teoksessa Ladonlahti, T. - Naukkarinen, A. – Vehmas, S. (toim.) *Poikkeava vai erityinen?* Juva: WSOY.

Opetushallitus (2010). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010. Helsinki: Opetushallitus.

Powell, J.W. (2009). To Segregate or to Separate? Special Education Expansion and Divergence in the United States and Germany. *Comparative Education Review*, 53, 161–187.

Powell, J.J.W. (2011). *Barriers to Inclusion. Special Education in the United States and Germany*. Boulder, CO: Paradigm Publisher.

Richardson, J.G. - Powell, J.J.W. (2011). *Comparing Special Education. Origins to Contemporary Paradoxes*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Sabel, C. - Saxenian, A. - Miettinen, R. - Kristensen, P.H. - Hautamäki, J. (2011). *Individualized Service Provision in the New Welfare State: Lessons from Special Education in Finland*. Sitra Studies 62. Helsinki: Sitra.

Tilastokeskus (2012). Peruskoulun erityisopetus. <https://www.tilastokeskus.fi/til/erop/tau.html>. Luettu 12.10.2012.

Valtioneuvoston asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen muuttamisesta 105/2012.

Wishart, D. - Jahnukainen, M. (2010). Difficulties Associated with the Coding and Categorization of Students with Emotional and Behavioural Disabilities in Alberta. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 15, 181–187.